SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Ana Bilim Dalı

TÜRKİYE'DEKİ KAMU DIŞ BORÇ STOKUNUN BÜYÜME VE ENFLASYONA ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Namenur CANBOLAT

Sivas
Eylül 2023

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Ana Bilim Dalı

TÜRKİYE'DEKİ KAMU DIŞ BORÇ STOKUNUN BÜYÜME VE ENFLASYONA ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Namenur CANBOLAT

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Selçuk BUYRUKOĞLU

Sivas
Eylül 2023

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

…/…/.2023

Namenur CANBOLAT

ÖNSÖZ

Kamu dış borç stokunun büyüme ve enflasyon üzerine etkisinin Türkiye ekonomisi açısından ekonometrik bir analizle incelendiği bu çalışmada değerli fikirlerinden ve yorumlarından yararlandığım, her zaman olumlu yaklaşımları ve yönlendirmeleri ile desteğini benden esirgemeyen saygıdeğer tez danışmanım Doç. Dr. Selçuk BUYRUKOĞLU'na sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Tez jürimde bulanan bana fikirleriyle yol gösteren hocalarım Sayın Doç. Dr. Şehnaz ALTUNAKAR MERCAN'a ve Dr. Öğretim Üyesi Mahmure EŞGÜNOĞLU BULMUŞ'a içtenlikle teşekkürlerimi sunuyorum. Lisans ve lisansüstü eğitimimde bana yol gösteren sevgili hocam Prof. Dr. Coşkun KARACA'ya ayrıca teşekkür ederim.

Tüm yaşantım ve eğitim hayatım boyunca maddi desteklerinin yanında bana her zaman sevgiyle, şefkatle yaklaşan ve çalışmam sırasında anlayış ve desteklerini benden esirgemeyerek her aşamada moral veren annem Züleyha CANBOLAT'a, babam Yakup CANBOLAT'a ve kardeşlerime sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**

TABLO LİSTESİ ..... **v**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **vii**

ÖZET ..... **ix**

ABSTRACT ..... **xi**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **3**

1.DIŞ BORÇ KAVRAMI **3**

1.1.Kavramsal Olarak Dış Borç ve Bu Anlamda Karşılaşılan Kavramlar 3

1.1.1.Borçluluk Dengesi 3

1.1.2.Dış Borç Yükü 4

1.1.3.Dış Borç Yönetimi 4

1.1.4.Dış Borç Servisi 4

1.1.5.Dış Borç Servis Oranı 4

1.1.6.Kredi Değerliliği 5

1.1.7.Morotoryum 5

1.1.8.Konsolidasyon (Tahkim) 5

1.1.9.Konversiyon (Değişim) 6

1.2. Dış Borç Nedenleri 7

1.3.Dış Borçlanmanın Çeşitleri 8

1.3.1.Vadelerine Göre Dış Borçlar 8

1.3.1.1.Kısa Vadeli Dış Borçlar 8

1.3.1.2. Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar 9

1.3.2. Alındığı Kaynağa Göre Dış Borçlar 10
1.3.2.1.Ülkeden Ülkeye Borçlanma 10
1.3.2.2.Uluslararası Kuruluşlardan Borçlanma 10
1.3.2.3. Dış Finansal Pazarlardan Borçlanma 11
1.3.3. Mali Türlerine Göre Borçlanma 11
1.3.3.1.Kalkınma Kredileri 12
1.3.3.1.1. Proje Kredileri 12
1.3.3.1.2. Program Kredileri 12
1.3.3.1.3.Bağlı Krediler 13
1.3.3.1.4. Serbest Krediler 13
1.3.3.1.5. Satıcı Kredileri 14
1.3.3.1.6. Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri 14
1.3.3.2.Diğer Krediler 15
1.3.3.2.1.Teknik Yardımlar 15
1.3.3.2.2.Bağışlar 15
1.3.3.2.3. Askeri Yardımlar 15
1.4.Dış Borçlara İlişkin Teorik Görüşler 16
1.4.1.Klasik İktisat ve Borçlanma Kavramı 16
1.4.2. Neo – Klasik İktisat ve Borçlanma Kavramı 16
1.4.3. Keynesyen İktisat ve Borçlanma Kavramı 17
1.4.4. Ricardo Teoremi ve Borçlanma Sorunu 18
1.5.Türkiye ve OECD Ülkelerine İlişkin Kamu Borç İstatistikleri 19
İKİNCİ BÖLÜM 29
2.BÜYÜME VE ENFLASYON 29
2.1. Enflasyon Tanımı ve Nedenleri 29

2.1.1. Enflasyonun Tanımı.....29
2.1.2. Enflasyonun Nedenleri 30
2.1.2.1.Talep Enflasyonu.....30
2.1.2.2. Arz Enflasyonu.....31
2.1.2.2.1.Maliyet Enflasyonu 31
2.1.2.2.2.İthal Enflasyon 32
2.1.2.2.3. Fiyat Enflasyonu 32
2.2. Ekonomik Büyümenin Tanımı 33
2.3. Dış Borç, Ekonomik Büyüme ve Enflasyon İlişkisi.....33
2.3.1 Dış Borcun Ekonomik Büyümeye Etkisi ve Yaklaşımlar 33
2.3.1.1.Zamanlar Arası Borçlanma Modeli.....34
2.3.1.2. Borçla Büyüme (Growth – Cum – Debt) Modeli.....36
2.3.1.3. Borç Fazlası (Debtoverhang) Teorisi 36
2.3.1.4 Sürdürülebilirlik Yaklaşımları 38
2.4. Ekonomik Büyüme Modelleri 39
2.4.1 Klasik Büyüme Modeli 39
2.4.2 Harrod – Domar Büyüme Modeli 40
2.4.2.1 Harrod Modeli 40
2.4.2.2 Domar Modeli 42
2.4.3 Neo Klasik Büyüme Modeli 43
2.4.4. İçsel Büyüme Modelleri.....47
2.4.4.1.Beşerî Sermaye Modeli 47
2.4.4.2. AK Model.....48
2.4.4.3. AR-GE Modeli 49
2.4.4.4. Kamu Politikası Modeli 49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 51

3.KAMU DIŞ BORÇ STOKUNUN ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME İLE İLİŞKİSİ: TÜRKİYE UYGULAMASI 51

3.1. Literatür Taraması 51

3.1.1. Kamu Dış Borç Stokunun Büyüme Üzerine Etkisini Ele Alan Literatür İncelemesi 51

3.1.2. Kamu Dış Borç Stokunun Enflasyon Üzerine Etkisini Ele Alan Literatür İncelemesi 55

3.2.Metodoloji 56

3.2.1. Değişkenler ve Yöntem 57

3.2.2. Ekonometrik Analiz Sonuçları 57

3.2.2.1. Enflasyon ve Büyüme Modeline İlişkin Tahmin Sonuçları .. 58

3.2.2.1.1.Enflasyon Modeli 59

3.2.2.1.2.Büyüme Modeli 63

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 69

KAYNAKÇA 71

ÖZ GEÇMİŞ 81

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye'nin Kamu Net Borç Stoku (2000-2022) (MilyoTL) 19

Tablo 2: Türkiye'deki Brüt Dış Borç Stoku (Milyon ABD Doları) (2000-2022)...22

Tablo 3: Genel Bütçe Dengesi (2006-2022) (Milyon TL) 24

Tablo 4: Net İç ve Dış Borçlanma Tutarları (2006-2022) (Milyon TL) 26

Tablo 5: OECD Ülkelerinin Merkezi Yönetim Borcu (% GSMH) (2010-2020)....27

Tablo 6: Modellerde Kullanılan Değişkenler ve Veri Kaynakları 57

Tablo 7: Çalışma Kapsamında Oluşturulan Modeller.....57

Tablo 8: Değişkenlere İlişkin Geleneksel ADF Birim Kök Testi Analiz Sonuçları58

Tablo 9: Zivot Andrews Birim Kök Testi 59

Tablo 10: VAR Modeli Varsayımlarının Testi.....60

Tablo 11: Enflasyon Modeline Ait Varyans Ayrıştırma Sonuçları.....62

Tablo 12: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları 62

Tablo 13: Var Modeli Varsayımlarının Testi.....64

Tablo 14: Büyüme Modeline Ait Varyans Ayrıştırma Sonuçları 66

Tablo 15: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları 66

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Faiz- Talep Enflasyonu İlişkisi 30

Şekil 2: Faiz- Maliyet Enflasyonu İlişkisi 32

Şekil 3: Yurt Dışından Borçlanma.....35

Şekil 4: Borçlanma Laffer Eğrisi.....37

Şekil 5: İşçi Başına Üretim Fonksiyonu 45

Şekil 6: Ters Kökler Birim Çemberi.....60

Şekil 7: Enflasyon Modelinde Yer Alan Etki-Tepki Fonksiyon Grafikleri.....61

Şekil 8: Ters Kökler Birim Çemberi.....64

Şekil 9: Büyüme Modelinde Yer Alan Anlamlı Etki-Tepki Fonksiyon Grafikleri .65

ÖZET

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler büyüme ve kalkınmalarını sağlamak için iç kaynaklarının yetersiz olması durumunda dış borçlanmaya başvurmaktadırlar. Alınan dış borçlar kullanım alanlarına göre ülke ekonomisinde pozitif ya da negatif etkiler yaratmaktadır. Dış borçların verimli alanlarda kullanılması ülkenin ekonomik büyümesine katkı sağlarken verimsiz alanlarda kullanılan dış borçlar beraberinde birçok negatif etkiler meydana getirmektedir. Örneğin alınan dış borçlar kamu açıklarının finansmanında ya da getirisi düşük altyapı yatırımlarda kullanılırsa geri ödeme zamanı geldiğinde ülke içinden ülke dışına bir kaynak transferi söz konusu olacağı için daraltıcı etki yaratırken enflasyona da sebebiyet vermektedir.

Bu kapsamda Türkiye ekonomisi için 2006Q1-2023Q1 dönemini kapsayan üç aylık veriler kullanılarak kamu dış borç stokunun büyüme ve enflasyon üzerine etkisi araştırılmıştır. Araştırmada VAR analizi ve Granger Nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kamu dış borç stokunun hem büyüme hem de enflasyon üzerine etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Dış Borç Stoku, Büyüme, Enflasyon, Türkiye.

ABSTRACT

Underdeveloped and developing countries resort to external borrowing if their internal resources are insufficient to ensure their growth and development. Foreign debts received create positive or negative effects in the country's economy according to their areas of use. While the use of external debts in productive areas contributes to the economic growth of the country, external debts used in inefficient areas cause many negative effects. For example, if the foreign debts received are used in financing public deficits or low-yield infrastructure investments, they cause inflation while creating a contractionary effect, as there will be a transfer of resources from country to country when the payback time comes.

This ability has been investigated for the effect of the public external debt stock, which includes quarterly data covering the period 2006Q1-2023Q1 on growth and inflation for the Turkish economy. VAR analysis and Granger Causality test were used in the research. According to the findings obtained, it has been determined that the public external debt stock has an impact on both growth and inflation.

Keywords: Public External Debt Stock, Growth, Inflation, Türkiye.

GİRİŞ

Kamu harcamaları genellikle vergiler, harçlar, resimler, parafiskal gelirler gibi olağan kamu gelirleri ile karşılanmaktadır. Ancak devletler, büyük altyapı yatırımları, savaş, kalkınma finansmanı, doğal afetler, ekonomik krizler, bütçe açıkları gibi durumların üstesinden gelebilmek için borçlanmaya başvurmaktadır. Borçlanma, geri ödeme koşulu ile belirli bir süreliğine verilen anapara ya da fon ödemeleridir.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin kamu harcamalarının finanse edilmesinde gelire, yatırımların finanse edilmesinde ise tasarruflara ihtiyaçları vardır. Bu tür ülkeler gerekli olan gelir ve tasarruf açığını ise dış kaynaklara başvurarak gidermeye çalışmaktadır. Alınan bu dış kaynaklar ilk aşamada kaynağı alan ülke açısından olumlu bir etki yaratsa da geri ödeme zamanı geldiğinde anapara ve faiz ödemesiyle birlikte döviz çıkışına sebep olacağı için olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. Fakat alınan dış borçların getirisi yüksek olan yatırımların finansmanında kullanılması gibi verimli alanlarda kullanılması uzun dönemde ülke ekonomisi açısından olumlu etkiler yaratacaktır. Verimsiz kullanılan dış borçlar ise enflasyona sebebiyet vermektedir. Dış borçların daha önce alınan borçların faiz ya da anapara ödemesinde kullanılması ekonomide enflasyonist etkiler yaratmaktadır.

Bu bağlamda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde dış borçlanma kavramı, nedenleri, çeşitleri ve dış borçlanmayı açıklayan iktisadi görüşlere değinilmiştir. İkinci bölümünde enflasyon ve büyüme kavramlarına değinilmiş, enflasyonun nedenleri, dış borcun ekonomik büyüme ve enflasyonla ilişkisi ve son olarak da ekonomik büyüme modelleri açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye ekonomisinde kamu dış borç stokunun enflasyon ve büyüme üzerine etkisi ekonometrik analiz yolu ile açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.DIŞ BORÇ KAVRAMI

Dış borçlanma; bir ülkenin harcamaları karşılayabilecek düzeyde yeteri kadar iç kaynağının olmaması durumunda oluşan açığı kapatmak maksadı ile ülke dışında yaşayan kişilerden dış kredi ya da diğer bir deyişle ödünç fon almasıdır. Bu fon ile ülke içine ülke dışından bir kaynak girişi sağlanırken satın alma gücünü de arttırır.

Dış borçlanmaya ilişkin genel bir tanım Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS), Dünya Bankası (World Bank) ve Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından 1984 yılında kurulan Dış Borç İstatistikleri Çalışma Grubu tarafından 1988 yılında yapılmıştır. Buna göre, brüt dış borçlar belirli bir anda bir ülkede yaşayan kişilerin o ülkede yaşamayan kişilere karşı sözleşmeye bağlı olarak mesuliyet altına girdikleri faizli ya da faizsiz anapara geri ödemelerinin, anaparalı veya anaparasız faiz ödemelerinin miktarıdır. Yani brüt dış borçlar yükümlülüklerin toplamıdır. Net dış borçlar ise varlıklardan yükümlülüklerin çıkarılması neticesinde elde edilen miktardır (Klein 1994: 56).

Dış borçlanma döviz olarak alındığı için, alındığı esnada ülke ekonomisi üzerinde genişletici bir etki yaratmaktadır. Ancak kaynağı alan ülkeler kaynağı veren ülkelere karşı bu kaynak karşılığında bir faiz ödemesi gerçekleştirmektedir. Bu durumda ise kaynağı alan ülke açısından daraltıcı bir etki söz konusu olmaktadır (Ulusoy 2001: 61). Kısacası dış borç alındığı esnada ülkeye bir kaynak transferi söz konusu olduğu için olumlu, faiz ödemesinin yapılacağı zaman ise ülke dışına bir kaynak transferi söz konusu olacağı için olumsuz bir etki yaratmaktadır.

1.1.Kavramsal Olarak Dış Borç ve Bu Anlamda Karşılaşılan Kavramlar

1.1.1.Borçluluk Dengesi

Belirli bir tarih içerisinde bir ülkenin toplam alacaklarını ve toplam borçlarını gösteren belgedir (Erener 2018: 34) Borçluluk dengesindeki herhangi bir denge ya da

dengesizlik o ülkenin ödeme gücünü, ekonomik ve mali durumunu göstermektedir. Bu yüzden dış borç yükü çok yüksek olan ülkeler açısından önem arz etmektedir.

1.1.2.Dış Borç Yükü

Bir ülkede belli bir dönemdeki toplam dış borç stokunun GSMH'ya oranını ifade etmektedir. Bu oranın artması genellikle dış ödeme güçlüklerinin artmasıyla aynı anlama gelmektedir (Akdağ 2007: 8) Milli gelir üzerinde bir azalışa sebep olan dış borç yükü aynı zamanda gelecek nesiller üzerinde bir yük oluşturmaktadır.

1.1.3.Dış Borç Yönetimi

Hükümetin çeşitli makroekonomik amaçlara ulaşmak için (enflasyonu azaltmak, işsizliği önlemek vb.) borcun miktar ve bileşenlerinde değişiklikler yapılmasına borç yönetimi denilmektedir (Ulusoy 2001: 245). Ayrıca borç yönetimi borcun sağlanması sırasında ve borcun sağlanmasından sonraki süreçte anapara ve faiz ödemesinin yapılıp borcun tamamen kapatılmasına kadar yürütülen işlemlerin bütünüdür (Edizdoğan vd., 2017: 502).

Borç yönetiminin en temel amacı, ülkenin katlanabilir borç seviyesini belirleyerek borç stokunun kontrol altına alınıp borçlanma metotlarının bu stok üzerinden yapılmasını sağlamaktır (Sarı 2004: 31).

1.1.4.Dış Borç Servisi

Bir ülkenin cari yıl içerisinde ödemekle yükümlü olduğu borcun anapara ve faiz tutarının toplamını oluşturmaktadır (Olcar 2013: 8). Dış borç servis oranı yüksek olan ülkeler borçlarını öderken ödeme güçlüğü çekmektedirler. Bu durumda borç ödemeleri ya birikmiş rezervlerle ya da tekrardan dış borç alarak yapılmaktadır (Olcar 2013: 8).

1.1.5.Dış Borç Servis Oranı

Belirli bir yıldaki dış borçların, ödenmesi gereken toplam anapara ve faiz ödemelerinin o yıldaki ihracat gelirlerine oranlanmasıdır (Olcar 2013: 8).

1.1.6.Kredi Değerliliği

Kredi veren herhangi bir ülkenin ya da krediyi veren ülke adına davranış sergileyen bağımsız bir kurumun kredi talebinde bulunan ülkenin geçmişte ve gelecekte borç ödeme imkanına dair değerlendirme bütünüdür (Erener 2018: 35).

1.1.7.Morotoryum

Vadesi gelmiş borçlarla ilgili herhangi bir yasa, mahkeme kararı veya alacaklı ve borçlu arasında bir anlaşma olmaksızın borçlu tarafın tek yanlı olarak borcu ertelemesidir (Edizdoğan vd., 2017: 506).

Moratoryumun ilan edilebilmesi için temerrütte düşen borçlu devletin temerrüt süresinde borcu ödeyememiş olması gerekmektedir. Moratoryumda borçlu taraf borcunu kabul etmekle birlikte borcun itfasını zaman bakımından yerine getirememektedir. Bu yüzden moratoryum ilanı ile borçlu borcu sadece erteler ve borcu reddetmez (Bilgili, Öğretir 2017: 284).

1.1.8.Konsolidasyon (Tahkim)

Geri ödeme zamanı gelmiş olan ya da kısa vadeli olan borçların uzun vadeli borç senetleri ile değiştirilmesine konsolidasyon diğer bir deyişle tahkim denilmektedir (Edizdoğan vd., 2017: 504). Konsolidasyonla birlikte yeni bir borç ortaya çıkmamakta olup yalnızca eski borcun şartlarında değişiklik meydana gelir (Açba 1994: 223). Ayrıca konsolidasyon yöntemine başvuran devletler borçları ödeme açısından zaman kazanır. Ancak vade uzadığı için devletlerin ödeyeceği faiz miktarı artacaktır. Kısaca konsolidasyon devletlerin borç yükünü arttıran bir yöntemdir. (Bilgili, Öğretir 2017: 281).

Devletler bu yönteme iki nedenle başvurmaktadır. Bunlardan ilki devletlerin itfa zamanı gelen dalgalı borçları ve süresi sona eren uzun vadeli borçları ödeyecek mali güce sahip olmamasıdır. Böyle bir durumda devletler konsolidasyona başvurarak bu güç durumdan kurtulur ve ödeme zamanlarını daha ileri bir tarihe atmış olur (İnce 2001: 362). İkinci neden olarak ise; devletlerin o andaki piyasa koşulları borçların ödenmesine olumsuz bir etki yaratabilir. Şöyle ki büyük miktarlardaki borçların ödenmesi mevcut piyasa koşullarında dalgalanmalara sebep olmakla birlikte bu borçların ödenmesi ile piyasaya giren yeni satın alma gücü

ekonomik dengeyi bozabilmektedir (İnce 2001: 362), (Açba 1994: 223). Böyle bir durumda devletler ekonomik dengeyi korumak adına konsolidasyona başvurarak borçların ödenmesini erteler.

Konsolidasyon zorunlu ve ihtiyari olarak iki gruba ayrılmaktadır. Zorunlu konsolidasyonda devlet tek taraflı olarak geri ödeme zamanı gelmiş olan borçların vadesinin uzatıldığını alacaklılara bildirir (Edizdoğan vd., 2017: 505). Zorunlu konsolidasyonda borç senetlerinin değişimi için devlet alacaklıların rızasını aramamaktadır (İnce 2001: 363). Bu gibi durumda alacaklıların devlete karşı güveni azalmaktadır. İhtiyari, isteğe bağlı konsolidasyonda ise alacaklılar vadesi gelmiş olan borçlarını uzun vade ile değiştirip değiştirmemede serbesttirler. Bu durumda alacaklı elindeki kısa vadeli senet karşılığında yeni çıkan uzun vadeli senedi alabilir veya parasını geri isteyebilir (İnce 2001: 363).

1.1.9.Konversiyon (Değişim)

Borç yükünü hafifletmek maksadı ile devletler yüksek faizli borç senetlerini düşük faizli borç senetleri ile değiştirirler (İnce 2001: 375). Bu olaya konversiyon denilmektedir. Konversiyonda anapara aynı kalır değişen tek şey faizdir. Yani konversiyon sonucunda devletin hem ödeyeceği faiz miktarı hem de borç yükü azalmaktadır.

Konversiyon zorunlu ve ihtiyari olmak üzere iki gruba ayrılır. Zorunlu değişimde devlet düşük faizli tahvil ihraç ederek yüksek faizli borç senetlerinin düşük faizli borç senetleri ile değişimini zorunlu kılar (Edizdoğan vd., 2017: 506). Bu zorunlu değişim alacaklıları zor duruma sokarken aynı zamanda da devletlerin yeniden borç almasını zorlaştırmaktadır (Türkal 2020: 161). Devletler genellikle zorunlu konversiyona olağanüstü durumlarda borcun başka türlü hafifletilememesinin mümkün olmadığı hallerde başvurur (Açba 1994: 225). İhtiyari değişimde ise, kişi isterse yüksek faizli tahvilini düşük faizli tahville değiştirebilir veya elinde bulundurduğu tahvilini koruma altına alabilir (Bilgili, Öğretir 2017: 282).

1.2. Dış Borç Nedenleri

Dış borçlanma; bir ülkenin başka bir ülkeden geri ödeme koşulu ile belirli bir süreliğine sağladığı kredilerdir. Bu krediler alındığı esnada krediyi alan ülke açısından yabancı kaynak transferi sağlamasından dolayı genişletici bir etki sağlamakta iken, anapara ve faiz ödemesi sırasında milli gelir üzerinde daraltıcı bir etki yaratmaktadır (Erdil Şahin 2012: 46). Yani dış borç alındığı esnada GSMH üzerinde bir artış yaşatırken ödendiği esnada azaltıcı etkiye sahiptir (Şeker 2006: 81).

Devletler kamu harcamalarını finanse edebilmek için dış borçlanmaya, emisyona ve vergilere başvurabilmektedir (Erdil Şahin 2012: 46). Alınan dış borçlar ile kamu harcamalarının veya bütçe açıklarının finanse edilmesi enflasyonist durumu hızlandırabilmektedir. Şöyle ki dış borçla elde edilen yabancı para emisyona sebep olur ve toplam talebi daha çok arttırır. Bu durumun önlenebilmesi için faiz oranlarının düşürülüp, borçlanma ile elde edinilen yabancı paraların belirli bir kısmı ithalatın finansmanı için kullanılırsa enflasyonist baskı azaltılabilir (Esener 2013: 28) Fakat emisyon yapabilmek için bazı ülkeler yeterince imkana sahip olmayabilir. Bundan dolayı ülkeler harcamalarını finanse edebilmek için vergilere ve dış borçlanmalara başvurabilmektedir. Bu durum ise borçlanmayı vergilemenin bir alternatifi haline getirmiştir (İnce 2001: 12).

Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere nazaran kamu harcaması finansmanını vergilerden ziyade dış borçlanma yolu ile yapmaktadır (Şeker 2006: 80). Gelişmekte olan ülkeler kamu harcamalarını finanse etmek için vergi oranlarını arttırıcı politikalar uygulamakta ve bu tarz politikalar neticesinde ise hem kayıt dışılık hem de vergi toplamadaki başarısızlık ülke içindeki finansmanı azaltıcı bir etkiye sahip olmaktadır. Bundan dolayı gelişmekte olan ülkeler dış borçlanma yolu ile harcamalarını finanse etmektedir.

Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin iç tasarruflarının azlığı ülke sermayesini yetersiz bir hale getirmekle birlikte ülkedeki gelir düzeyini de düşürmektedir. Bu ülkelerin dışa bağımlılığı ve ihracatın ithalattan düşük olması döviz sıkıntısını da (döviz darboğazı) beraberinde getirmektedir. Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler kamu harcamalarını finanse etmek ve ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak için dış borçlanma yoluna başvurmaktadır.

Öte yandan alınan dış borçların etkin bir şekilde kullanılması gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınmasına olumlu katkılar sağlar. Etkin ve verimli bir şekilde kullanılmayan dış borçlar ile sadece tüketimi arttıran bir stratejinin uygulanması, meydana gelen bütçe açıklarının alınan dış borçla finanse edilmesi, iç borçların dış borçlarla ödenmesi gibi durumlarda verimlilik düşer (Esener 2013: 29), (Şeker 2006: 81). Bu tür ülkelerin dış borçlanmaya başlıca başvurma nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Ulusoy 2001: 33; İnce 2001: 14-33; Esener 2013: 27-28; Adıyaman 2006: 22-23).

- İç sermaye piyasasının yetersiz oluşu,
- Yerli paranın değerini koruma arzusu,
- Dışa bağımlılık nedeni ile ödemeler bilançosunun açık vermesi ve bunu finanse edecek yeteri kadar dövizin olmayışı,
- Kronik bir hal alan bütçe açıkları,
- Vadesi gelen borçların itfası,
- Savunma giderlerinin finansmanı,
- Yatırımların finansmanı,
- Olağan üstü durumlar ve doğal felaketler (deprem, sel, savaş vb.).

1.3. Dış Borçlanmanın Çeşitleri

1.3.1. Vadelerine Göre Dış Borçlar

Vadelerine göre dış borçlar; kısa vadeli dış borçlar ile orta ve uzun vadeli dış borçlar olarak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

1.3.1.1. Kısa Vadeli Dış Borçlar

Vade tarihi bir yılı aşmayan borçlara kısa vadeli borçlar denilmektedir. Bu borç türü yıl içerisinde miktar bakımından çok fazla iniş ve çıkış yaptığı için aynı zamanda dalgalı borç olarak da bilinmektedir (Erener 2018: 43).

Kısa vadeli borçlar genel olarak devletin gelir ve giderleri arasındaki farklılıkların giderilmesinde ve vergi gelirlerinde öngörülmeyen bir azalış meydana geldiğinde başvurulan bir borç türüdür (Ulusoy 200: 42). Bu borç türü genellikle ticarette, ödeme sorunlarının ortadan kaldırılmasında ve uluslararası likidite yaratılması amacıyla kullanılmaktadır (Adıyaman 2016: 24). Ayrıca devletler yıl

içerisindeki nakit ihtiyacını karşılamak, sermayeyi arttırmak, uluslararası döviz farklılıklarından yararlanmak ve ülkelerin dış borç ödemede zorlanması durumunda kısa vadeli borçlara başvurabilmektedir. Bu tarz kısa vadeli borçların faiz oranlarının düşük olması ve vadelerinin kısa olması hem devlet açısından hem de borç veren açısından daha elverişlidir. Kısa vadeli borçlar çoğu kez iç piyasalardan sağlanmakta fakat ikinci dünya savaşından sonra dış dalgalı borç olarak da gelişme göstermiştir (ince 2001: 37).

Kısa vadeli borçların kaynağı para piyasaları olup bazı durumlarda para piyasalarının devlete vereceği kaynak yetersiz kalabilmektedir. Bu durumda devletler Merkez bankasına başvurmaktadır. Merkez bankası ise bu kaynağı emisyon yaparak karşıladıkları için borçların Merkez Bankasına ödenmemesi durumunda riskli bir ortam oluşturup ülkenin enflasyon oranını arttırmaktadır (Edizdoğan vd., 2017: 500-501; Açba 1994: 19).

Son olarak dalgalı borçlar konsolide edilerek uzun vadeli borç haline dönüştürülebilmektedir. Yani kısa vadeli borçların vadesi geldiğinde devletler o borcu konsolide ederek hem düşük faiz oranından yararlanmış hem de para piyasasından kolaylıkla borçlanmış olur (Açba 1994: 20).

1.3.1.2. Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar

Vadesi 1 yıl ile 5 yıl arasında olan borçlar orta vadeli, vadeleri 5 yıldan fazla olan borçlar ise uzun vadeli borçlardır (Çetinkaya vd., 2017: 500).

Orta ve uzun vadeli borçlar daha çok kalkınma ve yatırımları finanse etmek amacı ile kullanılmaktadır. Faiz oranı düşük olan bu borçlanma türünün geri ödeme süresi de uzundur (Ulusoy 2001: 46). Uzun vadeli borçlar genellikle sermaye piyasalarından temin edilmektedir (Bilgili, Öğretir 2017: 266).

Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere sağladığı proje ve program kredileri, uluslararası mali kuruluşların verdiği kalkınma kredileri uzun vadeli sermaye akımlarıdır (Gümüş 2001: 21). Konsolide borç olarak da adlandırılan uzun vadeli borçlar vade tarihleri yaklaştıkça dalgalı borç niteliği kazanıp para piyasalarında rahatlıkla alıcı bulabilirler (Ulusoy 2001: 46).

Uzun vadeli borçlar süreye dayalı (ifta süresi belirli) ve süresiz (vadesiz) borçlanma olarak ikiye ayrılmaktadır. Süreye dayalı borçlanmada ödemeler bir plan dahilinde yapılır. Buna göre anapara ve faiz ödemelerinin zamanı en başta belirlenir (Ulusoy 2001: 47). Bu borç türünde vade sonuna gelindiğinde anapara ve faiz ödemesi yapılarak borç kapatılmaktadır (Bilgili, Öğretir 2017: 267). Süresiz borçlanmada ise belirlenmiş bir vade tarihi yoktur. Borç tahvillerini elinde bulunduranlar ödünç verdiği anaparayı isteme hakkına sahip değillerdir. Yalnızca faizlerini isteyebilirler. Devlet ise faizi ödemekle yükümlü olup ancak anaparanın ödeme zamanını seçmekte serbesttir (Açba 1994: 22; İnce 2001: 51).

1.3.2. Alındığı Kaynağa Göre Dış Borçlar

Alındığı kaynağa göre borçlar; ülkeden ülkeye borçlanma, uluslararası kuruluşlardan borçlanma, dış finansal pazarlardan borçlanma olarak üç grupta incelenmektedir (Gümüş 2001: 22).

1.3.2.1.Ülkeden Ülkeye Borçlanma

Gelişmekte olan ülkeler büyüme ve kalkınmalarını iyileştirebilmek için milli gelirlerinin bir kısmını yatırımlara ayırmalıdır. Ancak bu ülkelerin iç tasarruflarının azlığı kalkınma için gerekli olan yatırımların finansını karşılamayabilir. Böyle bir durumda gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerden yatırımlarını finanse etmek ve kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için dış borç almaktadır.

Bu borçlanma türü iki ülke arasında olabileceği gibi bir herhangi bir uluslararası kuruluştan ülkeye sermaye transferi şeklinde de olabilmektedir (Çöğürcü 2011: 26). Ülkeler arası borçlanma daha çok yardım programı şeklindedir. Bu tür krediler ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı destekleyen düşük faizli ve uzun vadeli kredi şeklindedir (Esener 2013: 26). Ayrıca bu borçlanmada borç veren ülke krediyi kendi ülkesinin mallarını ithal etme şartına bağlayabilir (Öğretir, Bilgili 2017: 256). Böylelikle borcu veren ülke pazar bulma sorununu gidermiş olur (Ulusoy 2001: 64).

1.3.2.2.Uluslararası Kuruluşlardan Borçlanma

Gelişmekte olan ülkeler uluslararası kuruluşlardan bir program desteklemesi ya da kamusal yatırımların finanse edilebilmesi için bu borçlanma yoluna başvurmaktadır (Eğilmez 2013).

Başlıca uluslararası kuruluşlara örnek olarak Uluslara Arası Para Fonu (IMF), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Avrupa Yatırım Bankası (EIB), Uluslararası Ekonomik İşbirliği Bankası (IBEC), Ekonomik İşbirliği Ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) verilebilir. (Öğretir, Bilgili 2017: 258; Mayar 2020: 11). Bu sayılan kuruluşlardan uluslararası para fonunun (IMF) ayrı bir yeri vardır (Öğretir, Bilgili 2017: 258). Çünkü IMF de amaç borç almak değil belirli bir istikrarsızlık halinden kurtulmak için parasal destek almaktır (Eğilmez 2013) Bu anlamda IMF'nin sağladığı kaynaklara kredi ya da borçtan daha çok destek, imkân, kolaylık gibi adlar verilmektedir (Eğilmez 2013). Dünya bankası ise gelişmekte olan ülkelerin yatırım projelerinin hayata geçirilmesi için uzun vadeli ve düşük faizli krediler sunmaktadır (Seyitoğlu 2016: 63).

1.3.2.3. Dış Finansal Pazarlardan Borçlanma

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak için gelişmiş ülkelerdeki bir bankadan az gelişmiş bir ülkeye ya da o ülkedeki kurumlara verilen kredilere ticari kredi denilmektedir. Bu krediler 1970'li yıllarda ortaya çıkmış ve yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu borç türü kısa vadeli ve faizinin yüksek olması sebebi ile portföy yatırımı olarak da adlandırılmaktadır (Esener 2013: 34).

Devletler bu tür borçlanmada risk durumunu ortadan kaldırmak adına borç alan ülkelerden teminat istemeyebilmektedir (Gümüş 2021: 18)

Daha sonraki yıllarda devletler aldıkları ticari kredileri ödeyemez bir hale geldikleri için bu borçlanma türünde kısıtlamalara gidilmiş ve özellikle 1980'li yıllara gelindiğinde ticari kredi almak daha zor bir hal almıştır. Bu yıllardan sonra borç-servis oranı iyi olan ülkelere ticari krediler verilmeye başlanmıştır (Ulusoy 2001: 66).

1.3.3. Mali Türlerine Göre Borçlanma

Mali türlerine göre borçlanma kalkınma kredileri ve diğer krediler olarak iki alt başlıkta incelenebilir (Erener 2018: 45).

1.3.3.1.Kalkınma Kredileri

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için verilen bir kredi çeşididir (Gümüş 2021: 13). Bu krediler kalkınma için gereken yatırımların ya da projelerin finansmanında kullanılmaktadır.

Kalkınma kredileri; proje kredileri, program kredileri, bağlı krediler, serbest krediler, satıcı kredileri, borç ertelemeleri kredisi ve röfinansman kredileri olarak alt gruplara ayrılmaktadır (Ulusoy 2001: 68).

1.3.3.1.1. Proje Kredileri

Belirli bir yatırımın yapılması amacı ile az gelişmiş ülkelere verilen kredilerdir. Genellikle alt yapı yatırımları için kullanılan bu krediler uluslararası kuruluşlardan veya devletler tarafından verilmektedir. Proje kredileri adından da anlaşılacağı gibi sadece alındığı projenin finansmanı için kullanılmaktadır. Başka bir projenin finansmanında ya da hammadde veya tüketim mallarının satın alınmalarında kullanılamazlar (Ulusoy 2001: 69).

Proje kredileri farklı türde anlaşmalar yapılarak alınmaktadır. Proje kredisi veren ülke ya da kuruluş ile proje kredisini alan ülke arasında bir imza ile sağlanmaktadır. Proje kredisini almak isteyen ülkeler faaliyete geçirmek istedikleri yatırım projelerini kredi veren ülkeye ayrıntılı bir şekilde sunarlar. Proje kredisini veren ülke ya da uluslararası kuruluşlar uygun bulmaları halinde krediyi proje kredisi alan ülkelere aktarır (Açba 1994: 33)

Kredi sağlanan özel ya da kamu kuruluşu, borç taksitleri ve faizini kendi para cinsinden hükümete öder. Hükümet ise antlaşma koşullarına bağlı olarak kredi veren ülkeye ödeme yapar (Bilgili, Öğretir 2017: 262). Kısacası krediyi kullanan özel ya da kamu kuruluşları kendi hükümetlerine karşı sorumludurlar (Ulusoy 2001: 68).

1.3.3.1.2. Program Kredileri

Program kredileri, ülke içerisindeki ekonomik faaliyetlerin devamlılığını sağlamak adına gerekli olan ithalatın finansmanını sağlar (Ulusoy 2001: 70). Bu tür krediler herhangi bir projeye bağlı olarak verilmedikleri için daha esnek bir yapıya sahip olup amacı ithalatta oluşabilecek tıkanıklıkların giderilmesidir. Böylelikle

ekonomi daha canlı tutulmaktadır. Bu özelliği nedeniyle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler tarafından kullanılmaktadır.

Program kredileri genel olarak kalkınma hedefleri için gerekli olan yedek parça, hammadde, yarı mamul ve mamul malların ithalatında kullanılmak için alınan yardımlardır (Edizdoğan vd., 2017: 494). Bu tür krediler herhangi bir mala veya ülkeye bağlı olmakla birlikte serbest bir şekilde de verilebilmektedir. Ayrıca bu kredi türü yıllık olarak ele alındığı için ekonomik dalgalanmalara göre ayarlanabilmektedir (Bilgili, Öğretir 2017: 267).

1.3.3.1.3.Bağlı Krediler

Bağlı krediler, kullanımı belirli bir şarta bağlı olan kredilerdir. Krediyi veren ülke krediyi alan ülkeye kendi mallarını alma şartı koyar. Buna göre alınan kredi, alacaklı ülkenin mallarını satın almak kaydı ile kullanılmaktadır (Edizdoğan vd., 2017: 495).

Verilen kredi ülke sınırları içerisinde kullanılması koşuluna bağlı ise buna kaynakta bağlı kredi, sadece belirlenen mallar için kullanılacağı belirtilmişse mala bağlı kredi hem ülke sınırları içerinde hem de belirlenen malların alımı için bir şart konulmuşsa ülkeye ve mala bağlı krediler denmektedir (Edizdoğan vd., 2017: 495).

Bağlı krediler krediyi alan ülke üzerinde birçok olumsuz etki sağlarken, krediyi veren ülkenin ekonomisine, dış pazar gelirlerine, sınai gelişmelerinin hızlı bir şekilde ilerlemesine katkı sağlamaktadır (Gümüş 2001: 29)Krediyi alan ülke açısından ise bir malı diğer ülkelerden daha ucuza alma şansı varken bu kredi sayesinde bu imkan ortadan kalkmakta, krediyi veren ülkenin mallarının kalitesinin düşük olmasına rağmen fiyatının daha yüksek olması sebebi ile malları yüksek bir fiyattan alabilmektedir (İnce 2001: 160) Bu tür eylemler gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin rekabet gücünü azaltmaktadır.

1.3.3.1.4. Serbest Krediler

Krediyi veren ülkenin krediyi alan ülkeye herhangi bir şart koymadan kredi vermesine serbest kredi denir. Serbest krediyi alan ülkeler aldığı krediyi istediği alanda ve istediği şekilde bir şarta bağlı olmadan kullanabilmektedir (Bilgili, Öğretir 2017: 263). Serbest kredilerde krediyi alan ülkeler parayı doğrudan döviz şeklinde almakta, alınan krediyi ekonomik kalkınması ve yatırımlarının finansmanı için

gerekli olan mal ve hizmetleri dilediği pazardan uygun koşullarda ve daha ucuza temin edebilmektedir (Ulusoy 2001: 72). Serbest krediler bağlı krediler gibi belirli bir mala bağlı olmayıp nakit olarak alınırlar (Esener 2013: 34). Ayrıca serbest kredilerin vade tarihleri daha uzun ve faizleri ise düşüktür.

1.3.3.1.5. Satıcı Kredileri

Özel firmalar tarafından kullanılan kredilere satıcı kredileri denilmektedir. Krediyi veren başka ülkedeki satıcı kuruluşlardır. Kısacası krediyi alan özel bir firma iken krediyi verenler yurt dışında mal ve hizmet satan satıcı firmalardır (Ulusoy 2001: 72). Ayrıca satıcı kredilerine ihracat kredileri de denilmektedir. Satıcı kuruluşlar verdikleri kredileri kendilerine teminat veren bazı özel ve yarı kamu kuruluşları niteliğindeki büyük mali kuruluşlar gözetiminde vermektedir (İnce 2001: 162). Burada oluşabilecek risklerin büyük bir kısmını mali kuruluşlar, kalan diğer küçük riski ise satıcılar üstlenmektedir (Açba 1994: 37). Mali kurumların başında Amerikan Export-İmport Bank, İngiltere'de Export Credit Gguaranties Department, Fransa'da COFACE, Almanya'da Credit Anshtalt gösterilebilir (İnce 2001:162).

Satıcı kredilerinin faiz oranları yüksek ve orta vadeli kredilerdir. Ekonomik kalkınmalarına katkı sağlamak isteyen veya ülkelerindeki yatırımları hızlı bir şekilde tamamlamak isteyen ülkeler bu krediye başvurmaktadır (Edizdoğan vd., 2017: 496).

1.3.3.1.6. Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri

Borç ertelenmesi, vadesi gelen borçların ödenmeyip alacaklı ülke ile karşılıklı uzlaşılarak eski borca istinaden daha düşük bir faiz oranı ile borcun ileri bir tarihe ertelenmesidir (Kadıoğlu 2007: 26).

Röfinansman kredileri ise vadesi gelen dış borçların ödenememesi durumunda ülkelerin borcu kapatabilmek için yeni bir borçlanmaya gitmesidir. Bu amaçla sağlanan krediye röfinansman kredileri denmektedir. Röfinansman kredileri eski borçların ertelenmesi amacı ile alınır (Açba 1994: 38).

Borç ertelemeleri ve röfinansman arasındaki temel fark; borç ertelemesinde vadesi gelen borcun daha düşük bir faiz oranıyla ileri bir tarihe ertelenmesi iken röfinansman kredilerinde vadesi gelen borç alacaklı olan ülke ile yapılan yeni bir finansman ile ödenmekte ve borç sayılmaktadır (İnce 2001: 163).

Ülkeler bu iki yolla moratoryum ilan etmekten kurtulup yatırımlarının devamlılığını sağlarlar. Ayrıca ekonomik anlamda dengelerin bozulmasını da önlenmiş olup bunalıma girmekten kurtulurlar (Ulusoy 2001: 73).

1.3.3.2.Diğer Krediler

1.3.3.2.1.Teknik Yardımlar

Teknik yardımlar gelişmiş ülkelerin kalkınma aşamasında olan gelişmekte olan ülkelere yardımcı olmaları için ülkeye sağladığı personel desteği, danışmanlık hizmetleri eğitim, staj, teknik bilgi kredisidir (Edizdoğan vd., 2017: 497). Teknik yardımlar, yardımı yapan ülkeye mali bir yük tanzim ederken yardımı alan ülkeye ek bir kaynak tahsisi yapmaktadır (Ulusoy 2001: 74). Bu kredilerle az gelişmiş ülkelerin bilgi haznelerinde ve teknik düzeylerinde artış amaçlanmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkelerin verdiği bu kredilerin yerleşmesi sayesinde gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelerin ekonomik pazarları artmaktadır (İnce 2001: 164).

1.3.3.2.2.Bağışlar

Bağışlar, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere faiz ve anapara ödemesiz verdiği yardımlardır. Yani verilen bu yardımlar karşılıksız yardımlardır. Daha çok mal ve hizmet şeklinde verilmektedir. Bazen bu yardımlar ihraç fazlası malların az gelişmiş ülkelere verilmesi şeklinde de olabilmektedir. Ancak ihraç fazlası malların tamamı bağış şeklinde olmayıp çoğu ulusal para ile yapılan borçlanma şeklindedir (Açba 1994: 39). Bu duruma örnek olarak Amerika Birleşik Devletlerin PL 480 kanunu, tarım ürünlerindeki ihracat fazlasını yardım yapılacak ülkenin ulusal parası karşılığında ihraç etme yetkisi vermektedir (Çöğürcü 2011: 25).

1.3.3.2.3. Askeri Yardımlar

Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere savunma amacı ile verdiği yardımlara askeri yardımlar denilmektedir (Gümüş 2001: 3) Askeri yardımların çoğunlukla miktarları açıklanmaz, gizli anlaşmalarla verilirler. Askeri yardımlar bazen bağış şeklinde görülmekle birlikte genellikle uzun süreli dış borçlar şeklindedir (İnce 2001: 166).

1.4.Dış Borçlara İlişkin Teorik Görüşler

1.4.1.Klasik İktisat ve Borçlanma Kavramı

Klasik iktisat yaklaşımı Adam Smith'in 1776'da "Ulusların Zenginliği" adlı çalışmasını yayınlamasıyla başlayıp 1929'daki Büyük Buhrana kadarki dönemi kapsamaktadır.

Bu yaklaşıma göre, piyasada tam rekabet koşulları geçerli olup ekonomi görünmez bir el tarafından dengeye gelmektedir. Fiyatlar ve ücretler esnek olup her arz kendi talebini yaratmakta (Say Yasası) ve denk bütçeyi esas almaktadır.

Klasikler bireye ve bireyselciliğe önem verip, devlet faaliyetlerini sınırlayıcı gördükleri için devlete daha az görevler atfetmişlerdir (Gümüş 2021: 23). Yani klasiklere göre kaynakların daha etkin ve verimli kullanımı için devlet piyasaya müdahale etmemeli ve devletin temel fonksiyonları eğitim, sağlık, güvenlik adalet gibi hizmetlerle sınırlandırılmalıdır (Çöğürcü 2011: 51).

Klasikler borçlanmaya olumlu gözle bakmamakta ve borçlanma gelecek nesiller üzerinde bir yük oluşturmakta, alınan borcun ödeme aşamasına gelindiğinde ise faizleri ve masrafıyla birlikte daha yüksek meblağlara ulaşacağını düşünmektedirler (Şeker 2006: 76).

Kamu harcamalarının finansmanını borçlanma yolu ile değil alınan vergilerle finanse edilmesini savunun klasiklere göre temel gelir kaynağı halkın vergi ödeme kapasitesi olup, alınan borcun verimsiz bir şekilde kullanılması halkın vergi ödeme gücünü düşürecektir (Şeker 2006: 76). Çünkü alınan borcu geri ödemek zorunda olan devletler vergi oranlarını arttıracak, artan vergi oranları karşısında ise halkın üzerindeki vergi yükü artacaktır. Buda ülke içerisindeki yatırımlar ve tasarruflar üzerinde daraltıcı etki yaratacaktır. Bu gibi sebeplerden dolayı klasik iktisatçılar dış borca sıcak bakmamaktadır.

1.4.2. Neo – Klasik İktisat ve Borçlanma Kavramı

Neo-klasik iktisatçılar klasik iktisadın mikroekonomik temelli görüşlerini yeniden yorumlayarak makroekonomik analizler yapmışlardır. Ekonominin tam istihdamda dengede olduğunu savunan neoklasiklere göre bireyler rasyoneldir ve

sınırlı bir ömre sahiptirler. Bu rasyonel insanlar planlarını yaparlarken de sadece yaşam sürelerini dikkate alırlar (Çöğürcü 2011: 56).

Neo-klasik iktisada göre uzun dönemli borçlanma ile ortaya çıkan faizlerin ödenebilmesi için vergilerin arttırılması neticesinde hane halkının yatırımları ve tasarrufları azalacaktır. Buda gelecek nesillerin hayat standartlarını olumsuz bir şekilde etkileyecek ve daha az sermaye stoku bırakılmasına neden olacaktır. Bu noktada neoklasiklerin temel amacı düşük seviyedeki faiz oranı aracılığıyla sermeye birikimini teşvik etmektir (Çöğürcü 2011: 55).

Neo-klasikler devletlerin borçlanma veya vergiler yoluyla kamu borçlarının finanse edilmesinin aynı sonuçlar doğuracağını savunur. Onlara göre her iki durumda da özel sektörün kamu sektörüne bir kaynak transferi söz konusudur (Şeker 2006: 77).

1.4.3. Keynesyen İktisat ve Borçlanma Kavramı

Keynesyen iktisat 1929'daki Büyük Ekonomik Buhran sonrası ortaya çıkmıştır. Keynes'e göre bu buhranın temel sebebi aşırı tasarruftan kaynaklanan talep yetersizliğidir.

Keynesyen iktisat klasik iktisadın aksine açık bütçeyi savunmaktadır. Keynesyen görüşe göre ekonominin durgunluk dönemlerinde açık bütçe başarılı bir şekilde uygulanırsa ülkelerin ekonomik kalkınmalarına katkı sağlamaktadır. Ayrıca ekonominin dengeye gelebilmesi için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini de savunurlar (Çöğürcü 2011: 55).

Keynesyen iktisat borçlanmayı bir gelir kaynağı olarak görmektedir. Bu bağlamda ekonomik bunalım zamanlarında talep arttırıcı tek finansman aracı olarak kamu borçlanmasını gören politikalara yönelmişlerdir (Buchanan 1999: 6). Kısacası Keynesyen iktisat özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde devletin ekonomiye müdahale etmesini, azalan talebin arttırılması için açık bütçeye izin verilmesini ve borçlanma yoluna gidilmesini savunmaktadır.

Keynesyen iktisada göre, alınan borçlar tam istihdamı sağlamak amacı ile arttırılabilir veya azaltılabilir. Borçlanmanın bir sınırı yoktur (Çöğürcü 2011: 54). Borçlanmanın gelecek nesiller üzerinde bir yük oluşturmayacağını savunan

Keynesyen yaklaşıma göre bugün alınan bir borç gelecek nesillerin refah içinde yaşamasına imkân tanımaktadır. Daha iyi koşullarda yaşamanın karşılığı olarak da faiz miktarı kadar ek yük taşıyacaktır (Şeker 2006: 78).

Bu yaklaşıma göre, alınan borçların etkin ve verimli şekilde kullanılması milli gelir üzerinde olumlu etkiler yaratacak ve borçların ödenme safhasına gelindiğinde zorluklar yaşanması engellenecektir.

Fakat sürekli borçlanma ile finanse edilen bütçe açıklarının borçlanmanın faiziyle birlikte giderek artma eğiliminde olacağını savunan görüşlerde bulunmaktadır. Dış borçlanmalardan kaynaklanan faiz beraberinde getirdiği ek yükle birlikte vergi artışlarına sebebiyet vermektedir. Buda ekonomide olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu noktada alınan borçların etkin ve verimli kullanılması faizin beraberinde getirdiği yükü ortadan kaldırmaktadır.

1.4.4. Ricardo Teoremi ve Borçlanma Sorunu

Ricardo'ya göre bütçe açıklarının ya da kamu harcamalarının vergilerle veya borçlanmayla finanse edilmesi aynı sonuçları doğurmaktadır. Öyle ki, iki durumda da ülke kaynakları aynı oranda azalmaktadır. Kısacası harcamalar vergilerle finanse edilmişse tüketim bununla aynı oranda azalacaktır. Eğer borçlanma ile finanse edilmiş ise tüketim faiz ödemeleri kadar azalacak, geri kalan bölüm ise yatırımlardaki azalma ile karşılanacaktır (Çöğürcü 2011: 53).

Bu yaklaşıma göre bireyler rasyoneldir ve sonsuz bir ömre sahiptir. Bu yüzden bireyler tüketim ve tasarruf kararlarını verirken tüm yaşam boyu gelirlerini dikkate almaktadırlar (Öğretir, Bilgili 2017: 458).

Devletlerin finansman kaynağı olarak vergiler yerine borçlanmayı tercih etmesi durumunda rasyonel olan bireyler bu durumun gelecekte bir vergi artışına neden olacağını bilirler. Gelecekte daha yüksek bir vergi yükü ile karşı karşıya kalacağını bilen bireyler bugünkü tüketimlerini kısıp tasarruflarını arttıracaktır (Kadıoğlu 2007: 15)

1.5.Türkiye ve OECD Ülkelerine İlişkin Kamu Borç İstatistikleri

Kamu borç stoku; bir ülkede kamu kesiminde yer alan KİT'ler dışında kalan birimlerin iç ve dış borçlarının toplam miktarıdır. Kamu kesimi borç stokunun ilgili dönemdeki GSYH' ya oranı ise kamu kesimi borç yükünü ifade etmektedir (Eğilmez 2012).

Bu başlıkta sırasıyla Türkiye'deki kamu net borç stoku, Türkiye'deki brüt dış borç stoku, genel bütçe dengesi, net iç ve dış borçlanma tutarları ve OECD ülkelerinin merkezi yönetim borcu tablolarına yer verilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1: Türkiye'nin Kamu Net Borç Stoku (2000-2022) (MilyoTL)

(MİLYAR TL)	KAMU BRÜT İÇ BORÇ STOKU	KAMU BRÜT DIŞ BORÇ STOKU	KAMU BRÜT TOPLAM BORÇ STOKU (I)	TCMB NET VARLIK (II)	KAMU VARLIK (III) (***)	İŞSİZLİK SİGORTASI FONU NET VARLIK (IV)	KAMU NET BORÇ STOKU (I-II-III-IV)	KAMU NET BORÇ STOKU/ GSYH (%) (***)
2000 Ç4	**54,5**	**31,10**	**85,5**	**11,0**	**2,7**	**0,4**	**71,5**	**41,7**
2001 Ç1	54,0	46,3	100,3	13,7	4,0	0,7	82,0	44,8
2001 Ç2	93,5	53,6	147,1	15,7	3,7	1,1	126,7	63,1
2001 Ç3	108,9	69,1	178,0	8,6	4,9	1,6	152,8	68,5
2001 Ç4	**125,6**	**63,4**	**189,1**	**22,9**	**5,1**	**2,2**	**159,0**	**64,3**
2002 Ç1	124,0	72,1	196,1	23,7	6,1	2,8	163,5	60,1
2002 Ç2	130,5	90,7	221,1	21,5	7,2	3,4	189,0	63,4
2002 Ç3	144,4	99,2	243,5	22,8	8,4	4,1	208,2	63,1
2002 Ç4	**155,2**	**101,6**	**256,8**	**25,4**	**11,3**	**5,0**	**215,3**	**59,4**
2003 Ç1	168,0	106,8	274,7	25,5	10,6	5,8	232,8	59,8
2003 Ç2	180,6	92,7	273,3	24,0	11,4	6,6	231,2	55,3
2003 Ç3	184,3	91,5	275,8	23,0	11,4	7,7	233,7	52,3
2003 Ç4	**202,1**	**95,4**	**297,5**	**24,7**	**13,1**	**8,9**	**250,8**	**53,1**
2004 Ç1	211,5	88,5	299,9	24,3	13,8	9,9	251,9	50,9
2004Ç2	216,3	101,2	317,5	24,7	13,9	11,1	265,0	50,8
2004 Ç3	225,1	105,5	330,6	28,7	15,8	12,2	273,8	49,6
2004 Ç4	**235,1**	**97,9**	**333,0**	**27,9**	**17,2**	**13,3**	**274,5**	**47,1**
2005 Ç1	242,5	100,0	342,5	28,6	22,6	14,4	276,9	45,7
2005 Ç2	245,8	94,2	340,0	30,6	26,1	15,5	267,7	42,5
2005 Ç3	254,7	92,4	347,1	33,7	27,1	16,7	269,5	41,1
2005 Ç4	**259,3**	**91,4**	**350,6**	**30,8**	**32,2**	**18,0**	**269,60**	**39,6**
2006 Ç1	259,3	92,1	351,4	32,3	32,1	19,3	267,8	38,2
2006 Ç2	261,1	106,5	367,6	44,9	35,9	20,8	266,0	36,4
2006 Ç3	263,8	102,4	366,1	42,2	36,7	22,2	265,0	34,7
2006 Ç4	**267,6**	**97,3**	**364,9**	**45,7**	**38,3**	**23,7**	**257,2**	**32,3**
2007 Ç1	278,4	97,6	376,0	41,0	47,4	25,4	262,2	31,8
2007 Ç2	266,5	91,1	357,6	41,2	40,4	27,0	248,8	29,5
2007 Ç3	272,2	86,2	358,4	39,9	37,4	28,8	252,4	29,2
2007 Ç4	**272,4**	**81,8**	**354,2**	**41,8**	**34,6**	30,7	**247,1**	**27,8**
2008 Ç1	283,6	90,4	374,0	50,0	46,0	32,8	245,3	26,8
2008 Ç2	278,4	91,4	369,8	49,3	53,3	33,4	233,7	24,5
2008 Ç3	286,8	91,9	378,7	55,4	47,2	35,8	240,3	24,4
2008 Ç4	**294,8**	**111,5**	**406,3**	**60,4**	**41,5**	**38,4**	**266,1**	**26,5**
2009 Ç1	312,8	121,8	434,6	67,9	40,8	40,2	285,7	28,7
2009 Ç2	319,7	112,7	432,4	61,6	46,5	41,6	282,7	28,6
2009 Ç3	337,7	116,2	453,9	62,6	47,7	42,6	301,0	30,4

Tablo 1 (devamı) Türkiye'nin Kamu Net Borç Stoku (2000-2022) (MilyoTL)

2009 Ç4	**346,3**	**117,4**	**463,7**	**66,0**	**47,7**	**42,1**	**307,9**	**30,6**
2010 Ç1	354,4	119,2	473,6	66,2	50,7	43,4	313,4	30,3
2010 Ç2	356,0	121,8	477,7	71,5	51,1	44,1	311,1	29,0
2010 Ç3	360,3	119,3	479,6	73,1	54,3	44,5	307,6	27,5
2010 Ç4	**367,9**	**127,6**	**495,5**	**86,2**	**47,2**	**45,9**	**316,2**	**27,1**
2011 Ç1	374,2	133,4	507,6	89,2	52,8	47,4	318,2	26,1
2011 Ç2	376,4	141,6	518,0	104,7	64,8	49,4	299,1	23,4
2011 Ç3	381,7	156,7	538,4	126,6	69,8	51,4	291,3	21,7
2011 Ç4	**386,2**	**158,5**	**544,7**	**143,2**	**59,8**	**53,5**	**288,2**	**20,5**
2012 Ç1	393,3	153,5	546,8	138,9	65,2	55,2	287,5	19,9
2012 Ç2	394,4	154,3	548,7	150,2	68,0	57,3	273,2	18,3
2012 Ç3	405,3	154,1	559,4	179,4	71,1	59,0	249,9	16,3
2012 Ç4	**407,0**	**154,4**	**561,4**	**189,5**	**71,6**	**61,2**	**239,1**	**15,1**
2013 Ç1	414,0	153,4	567,4	205,4	72,6	63,2	226,1	13,8
2013 Ç2	420,9	165,0	585,9	215,0	85,9	65,2	219,7	13,0
2013 Ç3	429,9	177,9	607,8	254,0	90,1	67,5	196,2	11,1
2013 Ç4	**428,8**	**192,6**	**621,4**	**271,1**	**84,2**	**70,4**	**195,8**	**10,7**
2014 Ç1	432,8	199,3	632,1	283,3	81,9	72,8	194,1	10,3
2014 Ç2	430,5	194,6	625,2	290,0	77,0	75,5	182,7	9,4
2014 Ç3	434,3	204,5	638,8	315,9	70,5	78,3	174,2	8,7
2014 Ç4	**439,5**	**206,6**	**646,1**	**304,4**	**77,4**	**81,4**	**182,9**	**8,9**
2015 Ç1	449,3	220,1	669,4	344,0	80,2	84,4	160,9	7,7
2015 Ç2	455,7	231,5	687,2	352,5	95,8	87,2	151,8	7,0
2015 Ç3	466,9	263,5	730,4	406,1	92,7	90,0	141,6	6,3
2015 Ç4	**470,2**	**247,8**	**718,1**	**376,2**	**91,8**	**93,1**	**157,0**	**6,7**
2016 Ç1	475,5	245,5	721,0	377,1	89,9	95,3	158,6	6,6
2016 Ç2	481,3	257,1	738,4	394,6	103,1	97,5	143,2	5,8
2016 Ç3	496,3	262,5	758,7	391,2	95,0	100,1	172,4	6,8
2016 Ç4	**509,5**	**305,1**	**814,6**	**397,1**	**100,3**	**103,2**	**214,0**	**8,1**
2017 Ç1	522,4	325,6	848,1	411,6	103,0	106,7	226,8	8,4
2017 Ç2	534,4	332,0	866,4	409,6	116,5	109,7	230,6	8,2
2017 Ç3	567,0	335,5	902,5	429,6	136,9	112,8	223,1	7,5
2017 Ç4	**589,4**	**358,0**	**947,5**	**445,5**	**130,1**	**116,7**	**255,1**	**8,1**
2018 Ç1	604,6	381,7	986,3	481,9	119,1	120,7	264,7	8,1
2018 Ç2	620,6	429,8	1050,4	507,6	121,6	125,1	296,1	8,6
2018 Ç3	658,9	562,3	1221,1	479,9	134,3	124,8	482,1	13,3
2018 Ç4	**665,0**	**505,1**	**1170,1**	**426,3**	**109,0**	**127,6**	**507,1**	**13,5**
2019 Ç1	701,2	564,1	1265,3	388,4	126,4	130,6	619,9	15,9
2019 Ç2	754,1	570,7	1324,7	479,1	123,0	130,5	592,2	14,7
2019 Ç3	782,9	564,4	1347,3	441,7	131,4	130,2	644,0	15,6
2019 Ç4	**846,1**	**605,0**	**1451,1**	**460,7**	**156,6**	**131,5**	**702,2**	**16,3**
2020 Ç1	890,3	688,5	1578,8	446,2	214,5	132,0	786,2	17,6
2020 Ç2	1064,4	695,5	1759,9	498,4	215,3	117,6	928,4	20,8
2020 Ç3	1197,0	802,5	1999,5	632,7	312,6	109,6	944,7	20,0
2020 Ç4	**1158,4**	**801,2**	**1959,6**	**614,2**	**271,4**	**103,2**	**970,7**	**19,2**
2021 Ç1	1210,8	893,4	2104,2	625,7	339,1	94,7	1044,7	19,4
2021 Ç2	1233,1	965,5	2198,6	669,2	307,0	88,4	1134,1	19,1
2021 Ç3	1293,8	1050,9	2349,3	741,5	375,8	87,2	1144,7	17,8
2021 Ç4	**1493,0**	**1514,7**	**3007,7**	**1037,6**	**393,4**	**90,8**	**1486,0**	**20,5**
2022 Ç1	1697,7	1724,7	3422,4	959,7	511,2	97,6	1853,9	22,2
2022 Ç2	1842,6	1947,3	3789,9	988,6	734,2	106,1	1960,9	19,2
2022 Ç3	2037,9	2068,2	4106,1	997,3	695,6	116,0	2297,2	18,3

Kaynak: https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri

Buna göre 2001'deki likidite kaynaklı bankacılık sektörünü derinden etkileyen krizde kamu kesimi borç yükü üçüncü çeyrekte 68.5 milyar TL'ye kadar çıkmış, ilk çeyrekte 82 milyar TL olan kamu net borç stoku 2001 yılının dördüncü çeyreğinde 159 milyar TL'ye ulaşmıştır. Yine aynı dönemde kamu brüt iç borç stoku

son çeyreğe kadar yaklaşık iki buçuk kat artarken kamu brüt dış borç stoku daha kontrollü bir şekilde artış göstermiştir. 2003 yılından sonra kamu net borç stokunun GSYH ’ya oranında yani kamu kesimi borç yükünde azalmalar görülmektedir. 2016 yılının son çeyreğine kadar süren bu azalma daha sonraki yıllarda küçük inişler ve çıkışlar yaşamıştır. Kamu borç yükünün en az olduğu yıl ise 2016 yılı olmuştur. Kamu net borç stoku ise 2017’nin son çeyreğine kadar büyük oranlarda artış ve azalış göstermemiş olmasına rağmen 2018’in ilk çeyreğinden sonra gözle görülür bir artış yaşanmıştır. İlgili yılın ilk çeyreğinde 264,7 milyar TL olan kamu net borç stoku 2022’nin son çeyreğinde 2297,2 milyar TL’ye ulaşmıştır.2018 yılındaki bu artışın nedeni ilgili dönemde yaşanan döviz krizi ile Türk lirasının hızlı bir şekilde değer kaybetmesi ve enflasyon oranının çift haneli rakamlara yükselmesidir.2020 yılına gelindiğinde ise tüm dünyayı etkisi altına alan korona virüsünün ekonomi üzerinde yarattığı tahribat ile son çeyrekte kamu brüt dış borç stoku 801,2 Milyar TL, kamu net borç stoku 970,7 Milyar TL olmuştur. Ayrıca kamu kesimi borç yükünde de artışlar yaşanmıştır. Bu artışlar 2021 ve 2022 yıllarında da devamlılığını sürdürmüştür.

Tablo 2: Türkiye'deki Brüt Dış Borç Stoku (Milyon ABD Doları) (2000-2022)

MİLYON ABD DOLARI	KAMU SEKTÖRÜ			TCMB			ÖZEL SEKTÖR			TÜRKİYE BRÜT DIŞ BORÇ STOKU (I+II+III)	TÜRKİYE DIŞ BORÇ DIŞ BORÇ STOKI/ GSYH (%) (***)
	KISA VADE	UZUN VADE	TOPL (I)	KISA VADE	UZUN VADE	TOP (II)	KISA VADE	UZUN VADE	TOP (III)		
2000 Ç1	1.396	43,819	**45,215**	680	9,958	**10.638**	22.099	26.800	**48.899**	**104.752**	**40,9**
2000 Ç2	1.505	46,608	**48,112**	683	10,358	**11.041**	22.248	28.075	**50.323**	**109.477**	**42,0**
2000 Ç3	1.383	46,594	**47,977**	625	10,119	**10.744**	23.986	28.005	**51.991**	**110.712**	**41,6**
2000 Ç4	2.461	47,621	**50,081**	653	13,437	**14.090**	25.187	29.244	**54.431**	**118.602**	**43,4**
2001 Ç1	2.562	46.664	**49.226**	608	14.285	**14.893**	22.859	29.968	**52.827**	**116.946**	**43,1**
2001 Ç2	1.139	44.842	**45.981**	581	17.692	**18.273**	20.412	29.711	**50.123**	**114.376**	**45,2**
2001 Ç3	1.322	47.595	**48.917**	632	22.082	**22.714**	18.154	29.989	**48.143**	**119.774**	**52,6**
2001 Ç4	1.019	46.110	**47.129**	752	23.599	**24.351**	14.632	27.480	**42.112**	**113.592**	**56,1**
2002 Ç1	1.037	55.502	**56.539**	955	17.452	**18.407**	14.081	25.885	**39.966**	**114.913**	**58,7**
2002 Ç2	1.024	59.485	**60.509**	1.197	19.183	**20.380**	15.249	28.662	**43.911**	**124.800**	**60,0**
2002 Ç3	839	61.817	**62.656**	1.500	19.361	**20.861**	14.460	28.577	**43.037**	**126.554**	**57,5**
2002 Ç4	915	63.618	**64.533**	1.655	20.348	**22.003**	16.109	29.253	**45.362**	**131.898**	**55,4**
2003 Ç1	1.098	63.871	**64.969**	1.772	20.651	**22.423**	16.989	28.391	**45.380**	**132.772**	**54,0**
2003 Ç2	1.093	66.400	**67.493**	2.010	21.364	**23.374**	17.982	28.991	**46.973**	**137.840**	**53,1**
2003 Ç3	1.240	67.584	**68.824**	2.504	20.815	**23.319**	21.077	29.318	**50.395**	**142.539**	**49,0**
2003 Ç4	1.341	69.503	**70.844**	2.860	21.513	**24.373**	23.089	30.188	**53.277**	**148.493**	**46,9**
2004 Ç1	1.370	68.614	**69.984**	2.883	20.014	**22.897**	24.607	31.507	**56.114**	**148.995**	**42,9**
2004 Ç2	1.347	69.224	**70.571**	2.902	18.765	**21.667**	27.955	32.572	**60.527**	**152.765**	**41,4**
2004 Ç3	1.368	71.476	**72.844**	3.014	17.800	**20.814**	30.270	33.923	**64.193**	**157.850**	**40,9**
2004 Ç4	1.840	73.923	**75.763**	3.287	18.123	**21.410**	31.578	37.207	**68.785**	**165.958**	**40,8**
2005 Ç1	1.975	73.482	**75.457**	3.110	16.289	**19.399**	32.243	37.431	**69.674**	**164.530**	**38,7**
2005 Ç2	1.728	70.736	**72.464**	2.875	14.223	**17.098**	35.652	42.570	**78.222**	**167.783**	**37,3**
2005 Ç3	2.043	69.015	**71.058**	2.855	13.375	**16.230**	38.722	45.331	**84.053**	**171.342**	**35,8**
2005 Ç4	2.133	68.398	**70.531**	2.763	12.662	**15.425**	38.667	51.140	**89.807**	**175.764**	**34,8**
2006 Ç1	1.726	69.193	**70.919**	2.753	12.765	**15.518**	41.516	62.420	**103.936**	**190.373**	**36,7**
2006 Ç2	1.157	67.192	**68.349**	2.774	12.998	**15.772**	45.706	69.212	**114.918**	**199.039**	**37,3**
2006 Ç3	1.420	69.149	**70.569**	2.597	12.930	**15.527**	44.685	73.533	**118.218**	**204.313**	**37,9**
2006 Ç4	1.750	70.016	**71.766**	2.563	13.115	**15.678**	45.035	82.465	**127.500**	**214.944**	**38,9**
2007 Ç1	1.948	71.705	**73.653**	2.495	13.135	**15.630**	37.917	92.173	**130.090**	**219.373**	**38,8**
2007 Ç2	1.698	70.892	**72.590**	2.495	13.055	**15.484**	42.583	101.276	**143.859**	**231.934**	**39,2**
2007 Ç3	1.718	72.726	**74.444**	2.495	13.298	**15.629**	42.572	111.487	**154.059**	**244.131**	**38,7**
2007 Ç4	2.163	71.598	**73.761**	2.495	13.519	**15.801**	47.349	122.234	**169.583**	**259.145**	**37,9**
2008 Ç1	2.336	72.440	**74.776**	2.357	14.233	**16.590**	49.269	133.024	**182.293**	**273.659**	**37,4**
2008 Ç2	1.729	76.324	**78.053**	2.273	13.931	**16.204**	57.850	144.318	**202.168**	**296.425**	**38,5**
2008 Ç3	3.139	76.062	**79.201**	1.980	12.359	**14.339**	60.943	146.948	**207.891**	**301.431**	**37,3**
2008 Ç4	3.248	75.315	**78.563**	1.874	12.192	**14.066**	51.254	141.127	**192.381**	**285.010**	**36,4**
2009 Ç1	2.732	73.755	**76.487**	1.721	11.231	**12.952**	45.971	134.441	**180.412**	**269.850**	**37,0**
2009 Ç2	2.910	75.638	**78.548**	1.798	11.743	**13.541**	47.963	134.784	**182.747**	**274.835**	**40,2**
2009 Ç3	3.397	80.453	**83.850**	1.807	11.728	**13.535**	48.409	132.191	**180.600**	**277.986**	**43,3**
2009 Ç4	3.598	80.150	**83.748**	1.764	11.398	**13.162**	50.774	128.752	**179.526**	**276.436**	42,4
2010 Ç1	4.697	80.645	**85.342**	1.654	10.699	**12.353**	53.887	122.647	**176.534**	**274.230**	**40,2**
2010 Ç2	5.605	79.524	**85.129**	1.494	9.650	**11.144**	63.389	116.504	**179.893**	**276.166**	**38,8**
2010 Ç3	7.002	84.751	**91.753**	1.613	10.472	**12.085**	70.478	121.391	**191.869**	**295.707**	**39,9**
2010 Ç4	4.290	85.103	**89.393**	1.553	10.012	**11.565**	87.240	119.978	**207.218**	**308.176**	39,6
2011 Ç1	4.977	88.980	**93.957**	1.613	10.397	**12.010**	83.711	126.573	**210.284**	**316.251**	**39,4**
2011 Ç2	5.798	90.011	**95.809**	1.596	10.282	**11.878**	94.092	130.342	**224.434**	**332.122**	**39,7**
2011 Ç3	7.613	88.130	**95.743**	1.379	8.965	**10.344**	92.220	129.171	**221.391**	**327.478**	**38,6**
2011 Ç4	8.564	87.770	**96.334**	1.239	8.095	**9.334**	87.209	127.749	**214.958**	**320.626**	38,3
2012 Ç1	12.352	91.114	**103.466**	1.243	8.082	**9.325**	87.657	131.396	**219.053**	**331.844**	**39,6**
2012 Ç2	14.459	90.549	**105.008**	1.127	7.186	**8.313**	94.274	130.710	**224.984**	**338.306**	**40,5**
2012 Ç3	11.873	92.747	**104.620**	1.071	6.366	**7.437**	97.654	133.974	**231.628**	**343.685**	**40,5**
2012 Ç4	13.324	93.656	**106.980**	1.036	6.043	**7.079**	100.411	142.790	**243.201**	**357.261**	40,7
2013 Ç1	14.221	92.740	**106.961**	980	5.648	**6.628**	109.744	142.968	**252.712**	**366.301**	**40,3**
2013 Ç2	17.091	93.766	**110.857**	963	5.423	**6.386**	117.353	147.866	**265.219**	**382.463**	**40,8**
2013 Ç3	18.598	95.989	**114.587**	905	4.735	**5.640**	118.677	151.993	**270.670**	**390.896**	**41,0**
2013 Ç4	19.757	99.179	**118.936**	833	4.392	**5.225**	121.414	159.618	**281.032**	**405.192**	42,3
2014 Ç1	20.133	100.208	**120.341**	762	4.091	**4.853**	115.049	162.474	**277.523**	**402.717**	**42,6**
2014 Ç2	20.529	102.320	**122.849**	661	3.619	**4.280**	121.098	169.578	**290.676**	**417.805**	**44,7**
2014 Ç3	21.534	101.117	**122.651**	417	2.518	**2.935**	121.062	167.353	**288.415**	**414.001**	**44,2**
2014 Ç4	20.474	100.793	**121.267**	342	2.133	**2.475**	121.945	171.187	**293.132**	**416.873**	44,4

Tablo 2 (devamı) Türkiye'deki Brüt Dış Borç Stoku

2015 Ç1	**20.557**	**96.198**	116.755	**290**	**1.812**	2.102	**116.191**	**169.556**	285.747	404.605	**43,1**
2015 Ç2	**19.402**	**99.816**	119.218	**270**	**1.700**	1.970	**113.772**	**180.668**	294.440	415.628	**45,2**
2015 Ç3	**17.774**	**100.906**	118.680	**208**	**1.336**	1.544	**103.781**	**189.261**	293.042	413.266	**46,4**
2015 Ç4	**16.997**	**99.741**	116.738	**176**	**1.143**	1.319	**87.605**	**197.139**	284.744	402.800	46,5
2016 Ç1	20.157	102.196	**122.353**	173	1.123	**1.296**	86.505	204.974	**291.479**	**415.129**	**48,5**
2016 Ç2	19.108	106.104	**125.212**	157	1.002	**1.159**	88.525	210.203	**298.728**	**425.099**	**49,3**
2016 Ç3	19.623	105.859	**125.482**	131	825	**956**	81.670	210.473	**292.143**	**418.580**	**48,5**
2016 Ç4	17.081	106.632	**123.713**	399	703	**1.102**	73.029	207.972	**281.001**	**405.816**	46,7
2017 Ç1	**18.141**	**110.219**	128.360	**1.382**	**0**	1.382	**77.540**	**205.984**	283.524	413.266	**48,4**
2017 Ç2	**18.980**	**116.704**	135.684	**1.390**	**0**	1.390	**82.733**	**213.503**	296.236	433.310	**51,5**
2017 Ç3	**19.450**	**117.396**	136.846	**1.298**	**0**	1.298	**85.298**	**216.386**	301.684	439.828	**51,6**
2017 Ç4	**19.426**	**117.836**	137.262	**1.753**	**0**	1.753	**88.819**	**222.968**	311.787	450.802	52,5
2018 Ç1	21.022	120.540	**141.562**	1.437	0	**1.437**	86.344	227.800	**314.144**	**457.143**	**51,3**
2018 Ç2	21.209	118.580	**139.789**	1.826	0	**1.826**	84.490	222.099	**306.589**	**448.204**	**50,2**
2018 Ç3	17.989	119.382	**137.371**	6.706	0	**6.706**	75.342	215.530	**290.872**	**434.949**	**51,4**
2018 Ç4	20.828	122.391	**143.219**	5.914	0	**5.914**	66.739	210.618	**277.357**	**426.490**	53,5
2019 Ç1	23.417	127.598	**151.015**	5.896	0	**5.896**	64.523	211.205	**275.728**	**432.639**	**56,9**
2019 Ç2	22.903	125.310	**148.213**	6.491	0	**6.491**	66.962	203.055	**270.017**	**424.721**	**58,3**
2019 Ç3	22.168	124.856	**147.024**	6.394	0	**6.394**	66.141	197.100	**263.241**	**416.659**	**56,3**
2019 Ç4 (***)	23.444	137.729	**161.173**	8.452	0	**8.452**	64.671	181.130	**245.801**	**415.426**	**54,7**
2020 Ç1	24.590	148.980	**173.570**	8.383	0	**8.383**	60.595	168.869	**229.464**	**411.417**	**53,9**
2020 Ç2	24.831	143.380	**168.211**	19.617	0	**19.617**	56.289	163.894	**220.183**	**408.011**	**55,1**
2020 Ç3	24.787	145.419	**170.206**	20.989	0	**20.989**	62.133	163.384	**225.517**	**416.712**	**56,8**
2020 Ç4	24.892	153.512	**178.404**	21.344	0	**21.344**	67.720	164.991	**232.711**	**432.459**	**60,3**
2021 Ç1	26.372	152.289	**178.661**	22.616	0	**22.616**	66.417	162.034	**228.451**	**429.728**	**58,8**
2021 Ç2	26.109	155.757	**181.866**	25.824	0	**25.824**	71.045	165.002	**236.047**	**443.737**	**57,8**
2021 Ç3	27.301	162.650	**189.951**	25.850	0	**25.850**	71.843	164.156	**235.999**	**451.800**	**56,6**
2021 Ç4	22.219	158.130	**180.349**	26.052	0	**26.052**	73.289	162.764	**236.053**	**442.454**	**54,8**
2022 Ç1	24.848	158.445	**183.293**	29.812	0	**29.812**	76.611	160.718	**237.329**	**450.434**	**56,4**
2022 Ç2	24.846	154.713	**179.559**	29.428	0	**29.428**	81.408	155.076	**236.484**	**445.471**	**53,8**
2022 Ç3	26.038	147.808	**173.846**	31.975	0	**31.975**	81.913	155.124	**237.037**	**442.858**	**52,6**

Kaynak: T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü

2000 ve 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz neticesinde Türkiye ekonomisinden hızlı bir şekilde sermaye çıkışı olmuştur. Bu sermaye çıkışlarının yarattığı olumsuz etkileri ortadan kaldırmak adına IMF'den 2000 yılında 2,9 milyar dolar, ekonomide tekrar istikrarı sağlamak adına 2001 de ise toplam10,2 milyar dolarlık bir kaynak kullanımı sağlanmıştır (Adıyaman 2006: 29). Bu kaynak ile Türkiye tarihinde en büyük IMF borçlanması gerçekleştirilmiş, devalüasyonla birlikte dış borç yükü giderek artmıştır (Çeştepe, Bayramoğlu, Sümer 2021: 429). Tablo 2'ye göre 2020'nin ilk çeyreğinde %53,9 olan dış borç yükü (dış borç stoku /GSYH) 2021'in son çeyreğinde %54,8'e e yükselmiştir. Yine aynı yıllarda IMF'den alınan borçlardan dolayı brüt dış borç stokunda da artışlar yaşanmıştır. 2002 yılından sonra ise hem Türkiye ekonomisinin kredi notunun yükselmesi hem de düşük faizle yurt dışından borç alması özel sektörün borçluluk seviyesini arttırmış, 2005 yılı itibari ile özel sektör borcu kamu sektörü borcunu aşmıştır (Çeştepe, Bayramoğlu, Sümer 2021:430). Ayrıca Türkiye 2000 yılından sonra özel kesim tasarruf yatırım

açığına dayalı bir ekonomi politikasına geçiş sağladığından dolayı 2002 yılında 45,36 milyon dolar olan özel kesim dış borcu 2017 yılında 311,78 milyon dolara yükselmiştir.2008 yılında yaşanan kriz Türkiye'yi de derinden etkilemiş, ekonomide daralmalar yaşanmıştır. Dış borç yükü 2009'da artmaya başlamakla birlikte 2022'nin son çeyreğinde %52,6 milyon dolara kadar yükselmiştir. 2009 yılı itibari ile Türkiye'nin AB'ye girme sürecinin yavaşlamasıyla birlikte yabancı kaynak girişi dış borçlanma şekline dönmüştür. Bununla birlikte büyük yatırımlar için alınan krediler, darbe girişimi ve yaşanan siyasi çalkantılar ekonomide döviz kurunu beraberinde faizleri yükseltmiş ve toplam borç yükü ile borç stokunun artmasına sebep olmuştur (Çeştepe, Bayramoğlu, Sümer 2021:430). Genel olarak bakıldığında 2000-2022 yılları arasında kamu sektörü borç stoku yaklaşık olarak 4 kat artarak 173,84 milyon dolara, özel sektör dış borç stoku yaklaşık 4,5 kat artarak 237,03 milyon dolara yükselmiştir. Dış borç stoku /GSYH ise pandeminin de etkisiyle 52,6 milyon dolar olmuştur.

Tablo 3: Genel Bütçe Dengesi (2006-2022) (Milyon TL)

Yıllar	Bütçe Gelirleri	Bütçe Harcamaları	Genel Bütçe Dengesi
2006	169.316	175.084	-5.768
2007	185.715	200.206	-14.491
2008	204.184	222.056	-17.872
2009	209.484	262.598	-53.113
2010	246.869	288.192	-41.322
2011	288.103	307.039	-18.936
2012	323.230	353.642	-30.412
2013	377.342	397.275	-19.933
2014	410.960	434.266	-23.306
2015	466.679	491.864	-25.185
2016	536.263	569.117	-32.854
2017	610.259	659.559	-49.300
2018	732.401	804.974	-72.573
2019	853.693	978.052	-124.359
2020	1.005.018	1.183.163	-178.145
2021	1.370.732	1.576.863	-206.131
2022	2.749.522	2.886.710	- 137.189

Kaynak : https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/12/Genel-Butce-Dengesi-ve-Finansmani-2006-2022.xls

Genel bütçe dengesi bütçe gelirlerinden bütçe harcamalarının çıkarılması sonucu elde edilir. Bütçe gelirlerinin içerisinde vergi gelirleri ve diğer gelirler, bütçe harcamalarının içerisinde ise faiz dışı giderler ve faiz giderleri bulunmaktadır. Bütçe gelirleri bütçe harcamalarına eşit ise denk bütçe; bütçe gelirleri bütçe harcamalarından büyük ise bütçe fazlası; bütçe gelirleri bütçe harcamalarından küçük ise bütçe açığı mevcuttur. Buna göre Tablo 3'te 2006- 2022 yılları arasında bütçe sürekli olarak açık vermiştir. Özellikle 2008 krizinden sonra 17,872 milyon TL olan bütçe açığı takip eden yılda yaklaşık olarak üç kat artarak 53,113 milyon TL'ye ulaşmıştır. Yine 2018 yılındaki krizde de bütçe açığı 72,573 milyon TL iken, takip eden yılda 124,359 milyon TL'ye yükselmiştir. Sürekli artan bütçe harcamalarına yapısal yenilikler getirilmeye çalışılsa da etkili olunamamış ve bütçe açığı kronik bir hal almaya devam etmiştir. Yine aynı bağlamda kamu gelirleri içerisinde en büyük paya sahip olan vergi gelirlerinin düşük kapasitede olması, vergi kaçakçılığının yaygın bir hal alması ve vergi gayretinin olmayışı bütçe gelirlerinin harcamalara oranla daha düşük seviyelerde kalmasına neden olmaktadır. Bu da bütçe açığını beraberinde getirmektedir. Tablo 3 incelendiğinde 2021 yılında pandeminin de etkisi ile insanların eve kapandığı bu süreçte bütçe gelirleri bütçe giderleri karşısında daha düşük seviyede gerçekleşmiş ve bütçe açığı son yılların en yüksek seviyesini görmüştür. Tablo 3 genel olarak değerlendirildiğinde ise 2006 ile 2022 yılları arasında hem bütçe harcamaları hem de bütçe gelirleri ciddi oranda artış göstermiş daha yüksek seviyede olan bütçe harcamaları beraberinde bütçe açığının da yüksek seviyelerde seyretmesine sebebiyet vermiştir.

Tablo 4: Net İç ve Dış Borçlanma Tutarları (2006-2022) (Milyon TL)

Yıllar	İç Borçlanma	Dış Borçlanma	Toplam
2006	4.461	-407	4.054
2007	8.915	-2.478	6.438
2008	13.859	3.522	17.381
2009	54.770	6.123	60.894
2010	23.329	7.756	31.085
2011	14.999	2.469	17.468
2012	17.769	4.976	22.744
2013	16.465	8.012	24.477
2014	11.642	8.182	19.823
2015	25.476	-2.883	22.593
2016	28.520	4.452	32.972
2017	66.805	16.816	83.621
2018	50.489	9.656	60.145
2019	125.277	31.805	157.082
2020	221.776	25.172	246.949
2021	87.200	29.325	116.525
2022	373.594	95.772	469.366

Kaynak: https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/12/Genel-Butce-Dengesi-ve-Finansmani-2006-2022.xls

Tablo 4'te 2006 ve 2022 yılları arasındaki iç ve dış borçlanma rakamlarına bakıldığında iç borçlanmanın dış borçlanmaya göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu fazlalığın sebebi Tablo 3'te açıklanan bütçe açığı sorunudur. Kamu harcamalarının kamu gelirlerinden yüksek olması daha önce de açıklandığı üzere bütçe açıklarına sebebiyet vermektedir. Türkiye'de de 2006-2022 yıllarına baktığımızda sürekli olarak bütçe açık vermektedir. Tablo 4'te bütçe açıklarının finansmanında ise ağırlıklı olarak iç borçlanmaya gidilmiş olduğu görülmektedir.

Bütçe açığının en fazla olduğu 2022 yılında iç borçlanmanın da yüksek seviyede gerçekleştiğini, 2006 yılında ise en düşük seviyede iç borçlanma tutarının gerçekleştiğini görmekteyiz. Hem iç borçlanmanın hem de dış borçlanmanın en yüksek seviyelerde gerçekleştiği yıllar ise 2020 yılı ve sonrasıdır. Bu artışın sebebi ise 2020 de patlak veren ve tüm dünyayı etkisi altına alan korona virüsü olduğu açıkça söylenebilir. Tablo 4'e göre 2008 krizinden sonraki yılda da krizin yıpratıcı etkisi hem iç borçlanmanın hem de dış borçlanmamın artmasına sebebiyet vermiştir.

Genel olarak bakıldığında iç borçlanmanın fazla oluşu bazı makro ekonomik değişkenleri olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Bu değişkenler; faiz oranları, gelir dağılımı, enflasyon, büyüme ve özel yatırım harcamalarıdır. Özellikle yüksek faiz oranlarının özel yatırım harcamalarını dışlaması iç borçlanmanın yarattığı en büyük ekonomik zarardır (Bayraktar 2011: 12).

Türkiye iç borç sorununu ortadan kaldırmak için aşağıdaki planlamaların yapılması önem arz etmektedir (Bayraktar 2011: 12).

- Ekonomide kayıt dışılığın önüne geçmeli,
- Özelleştirme yapmalı,
- Yeni vergiler uygulamalı,
- Yeni yatırımlar yapılırken o yatırımların kendi finansmanını karşılanmaya çalışılmalıdır.

Tablo 5: OECD Ülkelerinin Merkezi Yönetim Borcu (% GSMH) (2010-2020)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Almanya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İtalya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lüksemburg	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çekya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kanada	52,45	53,18	54,92	51,84	50,33	54,65	52,80	50,22	48,18	48,01	72,08
Avustralya	28,67	30,09	39,45	37,57	41,74	46,50	54,69	53,28	54,48	60,24	69,41
Azerbaycan	6,385	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bosna Hersek	-	45,83	49,09	-	-	-	52,86	48,01	45,56	44,63	46,04
Kolombiya	72,45	62,86	65,22	67,10	47,97	53,27	66,90	66,72	71,65	72,70	90,40
Danimarka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İspanya	50,16	58,05	74,11	87,50	100,6	100,9	102,7	103,5	104,7	108,9	141,2
Etiyopya	-	-	-	10,73	26,93	27,94	29,00	30,09	32,53	31,44	-
Fransa	80,30	82,29	90,27	90,96	97,55	97,98	102,2	102,2	101,6	104,9	123,0
Birleşik Krallık	130,6	143,5	147,0	141,5	150,5	147,6	156,0	161,0	157,8	160,0	195,3
Yunanistan	136,6	116,2	168,0	185,7	189,2	189,1	194,6	198,9	208,8	212,3	252,2
Macaristan	81,28	90,56	94,14	94,73	98,67	96,39	96,77	91,98	86,55	83,28	96,10
Endonezya	26,16	24,86	25,03	27,78	27,42	30,30	31,36	32,42	33,13	33,72	42,91
Hindistan	51,59	51,55	50,67	50,31	49,90	49,96	47,63	47,58	46,52	-	-
Japonya	160,5	175,5	183,7	186,5	192,1	194,5	193,2	193,4	197,4	197,8	216,2
Kuveyt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Malta	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pakistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Katar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rusya	9,098	8,641	8,551	9,067	11,20	13,54	14,24	16,32	16,16	17,27	23,04
Türkiye	45,14	40,07	37,96	32,12	31,34	29,06	30,07	29,85	29,41	34,13	41,97
Ukrayna	28,86	26,48	32,44	35,63	63,66	70,25	71,80	66,73	56,90	48,32	58,71
Singapur	101,4	104,7	107,8	99,44	99,60	103,3	109,1	109,3	110,7	128,3	153,4
Polonya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Irak	-	-	-	-	-	27,39	29,47	35,86	27,43	-	-
Çin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak:https://data.worldbank.org/indicator/GC.DOD.TOTL.GD.ZS?end=2020&locations=OE&most_recent_year_desc=false&start=2020&view=map

Tablo 5’e göre merkezi yönetim borcunun GSYH ’ya oranın en yüksek olduğu ülkelerin başında Japonya, ardından ise Birleşik Krallık ve Singapur gelmektedir. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde gelişmiş OECD ülkelerinin Maastricht Kriterlerinden olan kamu borçlarının GSYH ya oranının %60’ ı geçmeme kuralına uymadığı görülmektedir. O halde gelişmişlik düzeyi ile kamu borcu arasında bir paralellik yoktur (Ertekin 2018: 338). Tablo 5’e göre gelişmiş ülkelerin (Singapur, Japonya, Birleşik Krallık, Fransa, İspanya) GSYH ’ya oranı %80’lerin üzerinde gerçekleşirken gelişmekte olan ülkelerin (Türkiye, Ukrayna) kamu borçlarının GSYH ‘ya oranı genel olarak %30-%40’larda gerçekleşmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.BÜYÜME VE ENFLASYON

Çalışmanın bu bölümü üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda enflasyon ve nedenleri teorik olarak açıklanmış, ikinci kısımda ekonomik büyüme ve son olarak üçüncü kısımda dış borcun ekonomik büyüme ve enflasyonla ilişkisine yönelik yaklaşımlar incelenmiştir.

2.1. Enflasyon Tanımı ve Nedenleri

2.1.1. Enflasyonun Tanımı

Enflasyon kelimesinin kökeni Latince olup "şişme, kabartma "anlamına gelmektedir (Turan 2010: 4). İktisadi anlamda ise enflasyonun birçok tanımı mevcuttur. Eğilmez'e (2022) göre enflasyon; aile bütçelerinde yer alan ve kullanım ağırlıklarına göre çeşitli mal ve hizmetlerin bir sepete dahil edilip aylar itibari ile bu sepetin değerindeki değişim ölçülür. Sepeti endeks olarak açıklayan Eğilmez, endeks genel düzeyinin sürekli olarak artmasını enflasyon olarak ifade etmiştir. Başka bir açıklamaya göre ise enflasyon cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzı aşması olarak tanımlanmaktadır (Mehdiyev 2001: 2). Genel olarak ise enflasyon ortalama fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak artması şeklinde açıklanmaktadır.

Ekonomide meydana gelen her fiyat artışı enflasyon olarak açıklanmamalıdır. Bu hususta iki unsur ile karşılaşılmaktadır. İlki; fiyatlarda ortaya çıkan bir kerelik artış enflasyon olarak açıklanamaz. Fiyatlardaki artış süreklilik arz etmelidir. İkinci husus ise, fiyatlar genel seviyesinin ortalamasının artması gerektiğidir. Yani ekonomide bazı fiyatlar artarken bazıları düşmekte bazıları ise sabit kalmaktadır. Bu yüzden ekonomideki tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişimlerin ortalaması alındığında bu ortalama artış yönünde ise enflasyonunun varlığından bahsedilir (Bilgili 2018: 71).

2.1.2. Enflasyonun Nedenleri

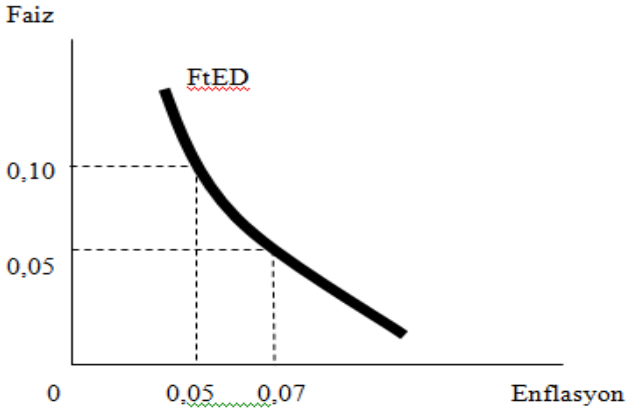
Literatür çalışmalarında da görüldüğü üzre enflasyonun nedenleri genel olarak iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlar talep enflasyonu ve arz enflasyonudur. Arz enflasyonu kendi içerisinde; maliyet enflasyonu, ithal enflasyon ve fiyat enflasyonu olarak alt başlıklara ayrılmaktadır.

2.1.2.1.Talep Enflasyonu

Cari dönemde üretilen toplam mal ve hizmetlerin talebi karşılayamaması durumunda ortaya çıkan enflasyon türüne talep enflasyonu denilmektedir. Kısacası talep enflasyonunda toplam arz miktarı toplam talep miktarını karşılayamamaktadır.

Yüksek oranlı ve sürekli enflasyon yaşayan ülkelerde enflasyonun nedeni kamu kesimi açıklarıdır. Bu açıkların finansmanı ise Merkez Bankasından emisyon yolu ile karşılanmaktadır ki bu da enflasyonu daha çok körüklemektedir (Karaca 2020: 90).

Enflasyonu düşürmenin yollarından bir tanesi de faizleri arttırmaktan geçer. Böylelikle artan faizler karşısında insanlar tasarrufa yönelir ve tüketimden vazgeçer (Eğilmez 2015).

Şekil 1: Faiz- Talep Enflasyonu İlişkisi

Şekil 1'e bakıldığında enflasyon ile faiz arasında ters yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre enflasyonun arttığı dönemlerde faizler düşürülmeli; enflasyonun azaldığı dönemlerde ise faizler arttırılmalıdır (Eğilmez 2014).

2.1.2.2. Arz Enflasyonu

Arz enflasyonu; maliyet enflasyonu, ithal enflasyonu ve fiyat enflasyonu olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

2.1.2.2.1.Maliyet Enflasyonu

Üretim sürecinde gerekli olan faktör ve girdilerin (emek, sermaye, doğal kaynak, girişimci) herhangi birinde veya tamamında ortaya çıkan ve fiyatların artışlarına sebebiyet veren enflasyona maliyet enflasyonu denilmektedir (Coşkun 2020: 90).

Maliyet enflasyonuna neden olan unsurlar şu şekilde açıklanmaktadır (Bilgili 2018: 80);

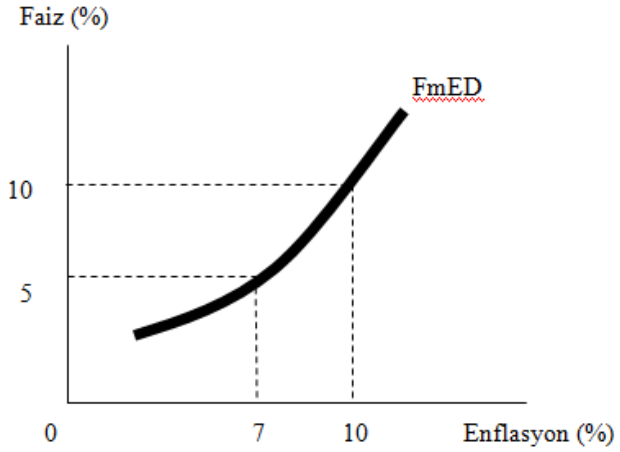
-Firmaların monopol gücü elde etmesi,

-Tam rekabet koşullarının aksaması,

-Üretim sürecinde elde edilen ücret, faiz, rant ve karların bedellerindeki artış,

-Hammadde fiyatlarındaki artış.

Üretim faktörleri girdilerinde artış yaşanması sonucu ortaya çıkan maliyet enflasyonu faizlerle doğru orantılıdır (Eğilmez 2014). Buna göre faizin de bir finansman maliyeti olduğu düşünüldüğünde üretim sürecindeki mal ve hizmetlerin fiyatları arttığında faiz de artıyorsa enflasyon artar (Eğilmez 2014). Eğilmez (2014) bunu faiz maliyet enflasyonu adında bir grafikle açıklamıştır.

Şekil 2: Faiz- Maliyet Enflasyonu İlişkisi

Şekil 2'ye göre enflasyon ile faiz arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Yüksek olan enflasyonu düşürmek için faizlerinde düşürülmesi gerekmekte ya da faizlerin düşürülmesi enflasyonunda düşmesine sebep olmaktadır.

2.1.2.2.2.İthal Enflasyon

İthal girdi fiyatlarındaki artışın ilk olarak üretim maliyetlerini daha sonra ise satış fiyatlarını arttırmasına ithal enflasyon denilmektedir (Eğilmez 2023).

İthal edilen girdilerin maaliyetlerinin artması iki nedenden dolay meydana gelebilir. Bunlardan ilki ithal edilen girdilerin fiyatında bir artış meydana gelmiş olması ihtimali iken, ikincisi ise ulusal paranın değerinde bir artış meydana gelmiş olmasıdır (Bilgili 2018: 81). Her iki durumda da ithal girdi fiyatlarında artış gözlenir ve bu artışta enflasyona sebep olabilmektedir.

2.1.2.2.3. Fiyat Enflasyonu

Ekonomide piyasa fiyatı üzerinde bir fiyat belirlenmesi olgusu sonrasında meydana gelen ve fiyatlar genel seviyesini arttıran enflasyon türüne fiyat enflasyonu denilmektedir (Turan 2010: 19).

Fiyat enflasyonu, ekonomideki üretici ya da satıcıların başka malların fiyatlarına bakarak kendi mallarının fiyatlarını yükseltmesi sonucunda çıkan enflasyon türü olarak da adlandırılmaktadır (Meral 2005: 311). Burada önemli olan fiyatı artan malların taleplerinin yüksek olmasıdır.

2.2. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyüme, bir ülkede belirli dönemlerde üretilen nihai mal ve hizmetlerin miktarındaki artıştır (Karaca 2020: 195).

Şen ve Sağbaş'a (2020) göre ise ekonomik büyüme bir ülke ekonomisi için ilk olarak kişi başına düşen gelirde veya milli gelirdeki artış anlamına gelmektedir. Ekonomik büyüme, gelir dağılımı adaletsizliklerinin ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik sorunların minimize edilmesidir.

Ekonomik büyüme gelişmiş ülkeler açısından önemli bir kavram iken gelişmekte olan ülkeler için de bir o kadar önem arz etmektedir. Fakat gelişmiş ülkeler belirli dönemlerdeki reel GSYH 'ya önem vermekte olup gelişmekte olan ülkeler ise daha çok ekonomik kalkınmanın üzerinde durmaktadırlar.

Ekonomik kalkınma ekonomik büyümeyi de içine alan oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. Ekonomik kalkınma için büyüme kavramı oldukça önem arz etmekle birlikte büyümenin olmadığı hiçbir ekonomide kalkınmadan da bahsedilemez. Yani büyüme kalkınmanın ana unsurudur. Tabi ki kalkınma için yalnızca büyüme değil sanayileşme ve yapısal değişimler de önem arz etmektedir (Şen, Sağbaş 2020: 392).

2.3. Dış Borç, Ekonomik Büyüme ve Enflasyon İlişkisi

2.3.1 Dış Borcun Ekonomik Büyümeye Etkisi ve Yaklaşımlar

Ekonomik büyüme bir ülkede belirli dönemlerdeki mal ve hizmetlerin nihai olarak artışı şeklinde açıklanabilir. Bu bağlamda ekonomik büyüme daha çok niceliksel bir artış olarak görülmektedir (Mercan, Ergen 2018: 15).

Ekonomik büyümenin en temelini yatırımlar oluşturmaktadır. Yatırımlar ise tasarruflardan beslenmektedir. Ülkede tasarruf yetersizliği gibi bir durum varsa o halde ya yatırımlardan vazgeçilmeli ya da dış tasarruflara bir yönelim gösterilmelidir. O halde tasarruf yetersizliği gibi bir durumla karşılaşan ülkeler yatımlardan vazgeçmemek ve ekonomik büyümeyi devam ettirebilmek için dış kaynaklara başvurabilmektedir (Benazir 2019: 31)

Özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler uzun vadeli yatırımlar yapıp ekonomik büyümeyi aksatmamaları adına tasarruf yetersizliği gibi durumlarda dış tasarruflara yönelmelidirler. Az gelişmişliğin nedenini açıklayan Nurkse azgelişmişliği bir kısır döngü olarak nitelemektedir. Nurkse göre azgelişmiş ülkeler düşük gelirli ülkelerdir. Düşük gelir, tasarrufun düşük olmasına neden olur; bu durumda yatırımlar için gerekli sermaye arzı düşük olacaktır. Amortisman ihtiyacı da mevcut sermayeyi emecektir. Yeni sermaye yatırımları hiç yoktur ya da çok azdır. Üretim ve gelir başlangıç düzeyini korur yani artmaz. Dolayısıyla yeni gelir üretilmez. Böylelikle "fakir ülkeler fakir oldukları için fakirdirler" gibi bir kısır döngüye girerler (Kargı 2012: 35).

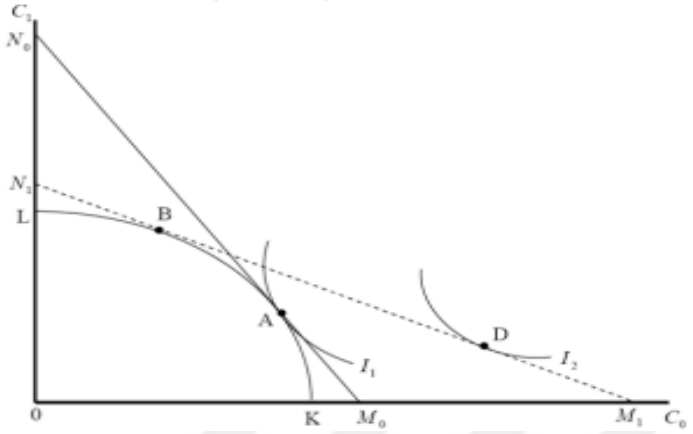
Dış borcun ekonomik büyüme üzerinde hem olumlu hem de olumsuz yönleri bulunmaktadır. Alınan dış borç verimli alanlarda kullanılıp daha sonraki dönemlerde ülkenin GSYH 'sında bir artış sağlayacaksa alınan borç büyümeyi olumlu etkilemektedir. Verimsiz alanlarda kullanılması durumunda ise ülkeler daha sonraki dönemlerde alınan dış borcun faiziyle karşılaşacaktır. Faiz ve anapara ödemesi için ise ülkeler gelecek dönemlerde vergi artışına başvuracaktır. Böyle bir durumda hem alınan dış borç ekonomik büyüme üzerinde arttırıcı bir etki yaratmayacak hem de gelecek nesiller üzerinde yük oluşturacaktır. Kısacası alınan dış borcun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi genellikle belirsizdir. Dış borç etkin bir şekilde kullanılmış ve ödenecek olan faiz tutarı da düşükse ekonomik büyümeye pozitif yönde etkisi olur; etkin şekilde kullanılmayan dış borcun ödenen faiz tutarının yüksek olması durumunda ise ekonomik büyüme negatif etkilenecektir (Bilginoğlu, Aysu 2008: 4).

Dış borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan dört tane yaklaşım vardır. Bunlar; zamanlar arası borçlanma modeli, borçla büyüme modeli, borç fazlası teorisi ve sürdürülebilirlik yaklaşımlarıdır.

2.3.1.1.Zamanlar Arası Borçlanma Modeli

Zamanlar arası borçlanma modeli dış borçlanma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan bir teoridir (Nissanke, Ferranrini 2001: 3). Ayrıca tüketim optimizasyonunun da uzantısıdır (Tuna 2019: 40). Bu modele göre cari dönemdeki tüketim yalnızca cari dönemdeki harcanabilir gelire bağlı değil, gelecekteki gelire de bağlıdır (Bilgili 2018: 198).

Bu modele göre bireylerin sadece iki dönem yaşadığı varsayıldığı için tüketim kararı aldıklarında bütçe kısıtlamasıyla karşılaşırlar.

Şekil 3: Yurt Dışından Borçlanma

Kaynak: Nissanke , Ferranrini 2001: 4

Şekil 3'te yatay eksendeki C_0 cari dönem tüketimi, dikey eksendeki C_1 ise gelecek dönemdeki tüketimi ifade etmektedir. K ve L eğrisi zamanlar arası üretim olanakları eğrisidir ve bu iki dönem arasında (cari dönem ve gelecek dönem) hasılattaki alışverişi ifade etmektedir. Şekil 3'te I_1 ve I_2 zamanlar arası farksızlık eğrisini, M_0-N_0 ve M_1- N_1 ise zamanlar arası bütçe doğrusunu göstermektedir (Bilginoğlu, Aysu 2008: 3). A noktası tüketicilerin ve üreticilerin yurt içi faiz oranı ile karşı karşıya olduğunu ifade etmektedir. Yani bu noktada uluslararası sermeye piyasalarından yararlanmak mümkün değildir (Çöğürcü, Çoban 2011:136).

Yurt içi faiz oranının yurt dışı faiz oranından büyük olduğu durumda ise ülkelerden borçlanma imkanı doğmaktadır bu durumda M_0 - N_0 eğrisi daha yatık bir hal alıp M_1 -N_1 eğrisi haline gelmektedir. Eğrinin daha yatık bir hal almasının en büyük nedeni yurt içi faiz oranının yurt dışı faiz oranından büyük olmasıdır (Çöğürcü, Çoban 2011:136).

Ülkeler uluslararası borçlanma yaptıklarında iki sonuçla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunlardan ilki M_1- N_1 bütçe doğrusu üzerinde ülkenin daha düşük faiz oranlarına karşı bir reaksiyon göstermek için B noktasında üretimin daha fazla olmasını sağlamak adına kaynakların yeniden düzenlenmesi gerektiğidir. İkincisi ise

ülkedeki tüketimin artacak olmasıdır. Çünkü ülkedeki tüketimin artması yatırımları da arttıracak ve böylelikle ülkenin refah seviyesi de artmış olacaktır (Nissanke, Ferrarini 2001: 4).

Bu model uluslararası borçlanmanın ülkedeki tasarruf açığını gidermedeki önemini göstermektedir. Bu nedenle borçlanma yolu ile A ve B noktaları arasındaki yatay mesafe arasında yatırım yapma imkanına sahip olunacaktır (Bilginoğlu, Aysu 2008: 6).

2.3.1.2. Borçla Büyüme (Growth – Cum – Debt) Modeli

Özelikle gelişmekte olan ülkeler iç tasarruflarının yetersiz olması nedeni ile herhangi bir yatırıma başvuramamaktadır. Böyle bir durumda gelişmekte olan ülkeler yapamadığı yatırımları hayata geçirebilmek için dış borçlara yönelmektedir. Dış borç alınarak yapılan yatırımların ekonomik büyümeyi arttıracağı varsayımına dayanan yaklaşım borçla büyüme yaklaşımıdır (Tuna 2019: 42).

Bu modele göre, ülkeye giren yabancı kaynaklar sermeye malları ithalatındaki artış nedeni ile cari işlemler hesabındaki açığı finanse edebilirse ve ülkedeki yatırım seviyesi artarsa ekonominin daha hızlı büyüyeceği varsayılır (Gürdal, Yavuz 2015: 157).

Bu yaklaşımın en temel amacı ekonomik büyüme sürecinde dış kaynakların fayda ve maliyetlerine göre borç servis kapasitesini araştırmaktır (Umutlu vd., 2011:80). Buna göre alınan dış borçlar faydalı alanlarda kullanılmalıdır. Dış borçların etkin bir şekilde kullanılması ile yurt içi tasarruflar yatırımları finanse edebilir düzeye gelir. Ayrıca yine verimli bir şekilde kullanılan dış kaynaklar sayesinde birikmiş borç faizlerinin de ödenmesi sağlanır.

Kısaca bu modele göre ülkeye giren yabancı kaynaklar, sermaye malları ithalatındaki artış nedeni ile ortaya çıkan cari işlemler açığını finanse eder ve ülkedeki yatırım hızını arttırarak ekonominin daha hızlı büyümesini sağlar (Bilginoğlu, Aysu 2008: 7).

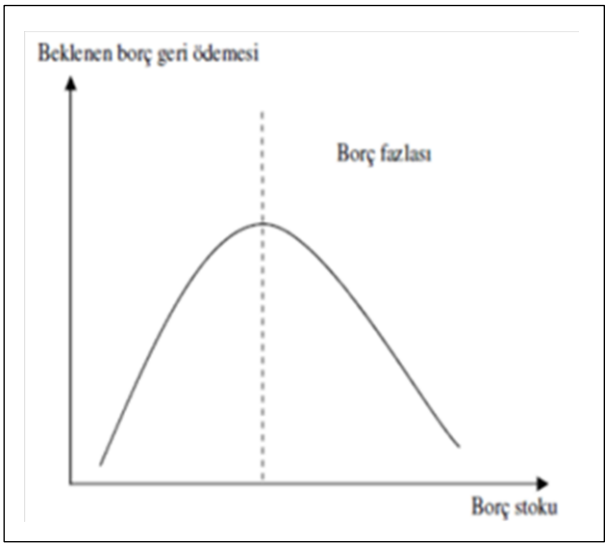
2.3.1.3. Borç Fazlası (Debtoverhang) Teorisi

Borç fazlası teorisine göre, borç stoku ülkenin ekonomik büyümesine olumsuz etki yaratmaktadır. Şöyle ki; eğer borç stoku gelecekte ülkenin geri ödeme

gücünü aşarsa, beklenen borç servisi ülkenin gelir seviyesinin artan bir fonksiyonudur (Bilginoğlu, Aysu 2008: 7). Bundan dolayı ülkeye yatırım yapacak olan yatırımcılar artan vergi oranlarının büyük çoğunluğunu kendileri ödeyeceği varsayımına dayanarak yatırım yapmaktan vazgeçerler. Yani artan borç stoku yatırımcılar üzerinde güvensizlik oluşturur. Aynı şekilde borç stoku fazla olan ülkelerde uygulanan enflasyonist ve deflasyonist politikaların uygulanması da yatırımcıların yatırım yapmamasının en önemli etkenlerindendir.

Alınan dış borçlar kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Çünkü alınan dış borçlar yatırımların finansmanında kullanılmakta ve yatırımların artması da ekonomik büyüme üzerinde olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Ancak ekonomik büyümenin yanında dış servis oranını da arttırmaktadır. Artan dış servis oranı ise uzun dönemde hem ekonomik büyümeyi hem de beklenen borç geri ödemesini azaltmaktadır.

Laffer Eğrisine göre; borç stoku arttıkça önce beklenen borç geri ödemesi artar, belirli bir noktadan sonra ise borç stokundaki artışlar beklenen borç geri ödemesini azaltır (Çöğürcü, Çoban 2011: 138).

Şekil 4: Borçlanma Laffer Eğrisi

Kaynak: Pattillo vd. 2002: 33

Şekil 4'te Borçlanma Laffer Eğrisi ters U şeklinde olup, pozitif eğimli kısmında borç stoğundaki artışla birlikte beklenen borç geri ödemesi de artmaktadır. Bu pozitif yönlü artış belirli bir noktaya kadar devam etmekte, tepe noktasından sonra ise yani negatif eğimli kısımda borç stoku artış göstermeye devam etmektedir. Yalnız beklenen borç geri ödemesinde azalışlar meydana gelmektedir. Negatif eğimli kısımdaki beklenen borç geri ödemesindeki bu azalış yatırımcıların yatırım yapmasına engel olmakla birlikte ekonomik büyümeyi de negatif etkilemektedir (Biçer 2022: 29; Pattilo vd.2002: 6)

2.3.1.4 Sürdürülebilirlik Yaklaşımları

Sürdürülebilirlik kavramı genel olarak gelişmekte olan ülkelerin cari dönemdeki ve gelecek dönemdeki dış borç yükümlülüklerini geri ödeyebilme kabiliyetidir (Çukurçayır 2014: 11).

Literatürde genel olarak kabul gören sürdürülebilirlik kavramına göre, kamu borç stokunun milli gelire oranının makul olduğu bir dönemi baz alarak, kamu borç stoku/milli gelir oranının bu düzeyde kalması gerektiği ve uzun dönemde bu düzeyi korumayı sağlayacak şekilde, kamu borçlanma senetlerine arz ve talebin eşit olması gerektiği söylenebilir (İnan 2003: 16). Yani kamu borç stoku uzun dönemde de sabit kalırsa borçlar sürdürülebilirdir.

Dış borçların sürdürülebilirliği borçlanma ile elde edilen kaynaklar ve kamu gelirlerinin gelecekteki borç servisini karşılayabilecek derecede arttırılması ile mümkündür (Çöğürcü, Çoban 2011: 140). Ayrıca ülkelerin mevcut borç stokunun ortalama bir düzeyde istikrarlı bir seyir izlemesini sağlamak için bütçenin faiz dışı fazla vermesi gerekmektedir. Verilen faiz dışı fazla alınan dış borçların faizlerini karşılayabilmelidir. Faiz dışı fazlanın borçların faizini karşılayamaması durumunda ise ülkeler yeniden borçlanmaya gitmekte ve borç stokunda artışlar yaşanmaktadır (TCMB 2011: 1)

Literatürde borç sürdürebilirliğini açıklayan üç yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilk bugünkü değer yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre; devletin bugünkü borcunun gelecekte beklenen faiz dışı fazlanın bugünkü değerin toplamına eşit olması gerekmektedir (Çöğürcü, Çoban 2011: 140). Diğer bir deyişle kamu borç stokunun bugünkü ve gelecek dönemlerdeki değeri arasında faiz ödemelerinin yol

açtığı bir fark vardır. Bu farkın faiz dışı fazla vererek dengede kalınması sağlanmalıdır. Fakat bu şartlar kısa vadede olduğu gibi uzun vadede de sağlanmalıdır (İnan 2003: 17) İkinci yaklaşım borç stokunun gayri safi milli hasılaya oranını ele alan muhasebe yaklaşımıdır. Üçüncü yaklaşım ise, 1990 yılında Blanchard'ın ortaya attığı vergi boşluğu yaklaşımıdır. Bu yaklaşım hedef değişken olarak faiz dışı fazlayı değil, kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlayacak olan ideal bir vergi / milli gelir oranını tespit etmesidir (İnan 2003: 21).

2.4. Ekonomik Büyüme Modelleri

2.4.1 Klasik Büyüme Modeli

Klasik büyüme modeli 18. yüzyılın sonu 19.yüzyılın başında Adam Smith, Maltus ve Ricardo tarafından geliştirilmiştir. Klasik iktisadın kurucusu olan Adam Smith "Ulusların Zenginliği" adlı kitabında büyüme modelini sermaye birikimi, makineleşme ve uzmanlaşmaya bağlı olarak değerlendirmiştir. Smith'e göre emeğin üretim gücündeki en büyük gelişmenin ve emek harcarken gösterilen ustalık beceri ve muhakeme yeteneğinin büyük bir kısmı iş bölümü sonucu ortaya çıkmaktadır (Özsağır 2008: 4).

İktisadi büyümeyi belirleyen temel faktörlerden olan ve emeğin üretkenliğini arttıran iş bölümüdür. İş bölümü ile işçi başına düşen üretim miktarı da artmaktadır. İş bölümüyle işçi yaptığı işte uzmanlaşır ve verilen iş daha kısa zamanda yapılarak verimlilik artar. Aynı zamanda uzmanlaşma ile teknolojik ilerlemeye de katkı sağlanmış olur. İş bölümü daha çok sanayi ortamında ortaya çıkar ve tarımda iş bölümü sanayiye oranla daha azdır (Doğan 2014: 366).

İktisadi büyümeyi belirleyen bir diğer faktör ise sermaye stoğudur. İşgücünde uzmanlaşmayla sermaye stoklarında artışlar meydana gelmektedir. Bu artışlar aynı zamanda verimliliği de arttırmaktadır. Böylelikle hem milli gelir artmakta hem de refah sevisi yükselmektedir. Ayrıca tam rekabet piyasasında sermaye artışları daha verimli şekilde değerlendirilerek maliyetlerin azalmasına ve karlılığın artmasına imkân sağlamaktadır. Karlılık oranının artmasıyla sermaye birikiminde ve yatırımlarda da artışlar meydana gelerek ekonomik büyümeye de katkı sağlanır (Özel 2012: 64).

2.4.2 Harrod – Domar Büyüme Modeli

Harrod ve Domar bu büyüme modelini ayrı ayrı ele alarak geliştirmişlerdir. Keynesin kısa dönemli statik analizini uzun dönemli dinamik sorunlarla eleştirmişlerdir. Harrod ve Domar'ın büyüme modelleri arasında fazla bir fark olmadığı için literatürde Harrod-Domar büyüme modeli olarak ifade edilmektedir. Harrod ve Domar büyüme modeline göre yatırımlar hem üretim kapasitesini hem de geliri arttırır. Ekonomik büyümeyi ise sermaye stoku ile açıklamaktadır. Hem Harrod hem de Domar büyüme modelinde itici güç planlanmış yatırımlardır. Bu iki model her ne kadar Keynesyen büyümenin uzun dönemli bir fonksiyonu olsa da devletin müdahale ettiği bir model sunmazlar.

2.4.2.1 Harrod Modeli

Harrod büyüme modelinin iki ana unsuru bulunmaktadır. Bunlardan ilki yatırımlar diğeri ise tasarruflardır. Bu modele göre tasarruflar milli gelirin artan bir fonksiyonu olup ekonomide de dengeyi sağlayan bir değişkendir.

Harrod büyüme modelinde yatırımların uzun dönemde üretim kapasitesini arttırıcı etkisini araştırmıştır. Bu modele göre yatırım harcamaları ile geleceğe yönelik talep bekleyişleri arasındaki ilişki faizden bağımsızdır ve aralarında hızlandıran tipi bir yatırım fonksiyonu vardır. Harrod tasarrufları ekonomik dengenin belirleyicisi olarak belirtmiştir. Buna göre dengenin devamlılığını sağlamak için yatırım, sermayenin marjinal verimliliği ve hızlandıran gibi değişkenlerin tasarruf eğimine göre şekillenmelidir (Tuna 2019: 37-38).

Harrod tasarrufları milli gelirin bir fonksiyonu olarak ele almaktadır. Modele göre planlanan tasarruf;

$$S = s \times Y$$

Burada" S "tasarrufları, "s" marjinal tasarruf eğilimini, "Y" ise milli geliri ifade etmektedir.

Harroda göre planlanan tasarruflar (S_p) mutlaka gerçekleşecektir ve gerçekleşen tasarruflar (S_f) ile planlanan tasarruflar (S_p) birbirlerine eşittir.

$$S_f = S_p$$

Harrod model de analitik araç olarak hızlandıranı kullanmakta ve hızlandıran prensibi yatırımların belirleyicisi konumundadır. Bununla birlikte bu prensibi planlanan yatırımlarda kullanmıştır (Çöğürcü 2011: 71). Ayrıca planlanan yatırımlar planlanan tasarruflardan bağımsızdır. Çünkü tasarrufları yapanlarla yatırımı gerçekleştiren kişiler aynı değildirler. Bu yüzden planlanan tasarruflarla planlanan yatırımlar genellikle birbirine eşit olmazlar (Üzümcü 2018: 154).

Eşitliğin olmadığı durumda ise Harrod'a göre planlanan yatırım fiili tasarrufa uyacaktır. Bu durumda ise yatırım eksikliği ya da yatırım fazlalığı ile karşı karşıya kalınmaktadır. Planlanan yatırım planlanan tasarruftan küçük olursa ortaya üretim fazlası (yatırım fazlası) çıkacaktır. Bu durum pek istenilen bir durum değildir. Çünkü böyle bir olguda arz talebi aşar. Bunun bir etkisi olarak da stoklarda artışlar meydana gelir ve âtıl kapasiteye neden olur. Planlanan yatırım planlanan tasarruflardan büyük olduğu durumda ise üretim eksikliği (yatırım eksikliği) söz konusu olmaktadır (Çöğürcü 2011: 72-73).

Harrod büyüme modeline göre gerekli büyüme hızının fiili büyüme hızına eşit olması durumunda ekonomi dengeye gelmektedir. Harrod bu ekonomik dengeyi bıçak sırtında yani her an bozulabilir olarak ifade etmiştir. Bozulması durumunda ise enflasyonist (fiili büyüme hızı> gerekli büyüme hızı) ya da deflasyonist (fiili büyüme hızı<gerekli büyüme hızı) etkiler meydana gelmektedir.

- Gerekli büyüme hızı: Planlanan yatırımı planlanan tasarrufa eşitleyen bir büyüme oranıdır. Bu büyüme oranında stok fazlası ya da eksikliği ile karşılaşılmaz (Acar 2008: 85). Yani gerekli büyüme hızı ortaya çıktığında üretilen malların hepsi satılır bunun bir neticesi olarak da mal stokları oluşmaz.
- Fiili büyüme hızı: Bu büyüme hızı dönem sonunda gerçekleşen üretim artışını göstermektedir (Murat Yayınları: 40)

  G = s/k fiili büyüme hızını ifade etmektedir. Burada 'G' fiili büyüme hızını, 's' dönem sonu gerçekleşen tasarrufu, 'k' ise dönem sonunda ortaya çıkan sermaye ihtiyacını göstermektedir.

2.4.2.2 Domar Modeli

Harrod büyüme modelinin ana unsuru yatırımlarken Domar büyüme modelinin ana unsuru yatırımlardaki artıştır. Domar'a göre ekonomik büyüme net yatırımın verimli kapasiteyi arttırmasıdır. Böylece ekonomik büyüme meydana gelecektir (Çöğürcü 2011: 63)

Domar modelinin en temel amacı tam istihdam düzeyinde ekonomide büyümenin dengeli olabilmesi için yatırımların kapasite arttırıcı etkisini ve yatırımların gelir arttırıcı etkisini birbirine eşitlemektir. Ancak bu eşitlik sağlanırsa ekonomik büyüme gerçekleşmektedir.

- Yatırımların kapasite arttırıcı etkisi: Yatırımların kapasite arttırıcı etkisine göre her türlü makine teçhizat ve aletlerin sayısındaki artış; köprü, baraj, yol gibi alt yapı yatırımlarının miktarlarında da artış sağlamaktadır. Bu miktarlardaki artış yatırım öncesi döneme oranla mal ve hizmeti daha fazla üretecek ve üretim gücünde artışlar sağlanacaktır. Yani yapılan her türlü yatırım üretim kapasitesini arttıracaktır. Yatırımların kapasite arttırıcı etkisine göre bir dönemde yapılan yatırım sermaye stokundaki değişmeye eşittir. Yani;

  $I = \Delta K$

Burada 'I' yatırımları, 'ΔK' ise sermaye stokundaki değişimi ifade etmektedir.

Sermayenin verimliliği: $\sigma = \Delta Y / \Delta K$

Burada σ sembolü ekonominin bütün üretken kapasitesini göstermektedir. Bunu da yatırımın potansiyel sosyal prodüktivitesi (potansiyel social average productivity of investment) olarak adlandırmaktadır (Çöğürcü 2011: 66).

Sermayenin verimliliği formülünde ΔK yerine I konulduğunda

$\sigma = \Delta Y / I$ ya da $\sigma \times I = \Delta Y$ formülüne ulaşılmaktadır.

Domar'ın büyüme modeline göre yatırımların kapasite artışı üretim kapasitesi ile ilgili olduğundan üretim kapasitesindeki artışı ΔY_q olarak kabul edilirse;

$\Delta Y_q = \sigma \times I$ olur.

Domar'ın büyüme modeline göre her yatırım üretim kapasitesini arttırır ve her yatırım artışı da milli geliri arttırır (Çöğürcü 2011:67).

- Yatırımların gelir arttırıcı etkisi: Domar büyüme modelinde yatırımların gelir arttırıcı etkisini ve fiili üretim artışını hesaplamaktadır. Hesaplama yaparken ise çarpan katsayısını kullanmıştır (Murat Yayınları: 41).

  $\Delta Y = \Delta I * 1/a$

Burada 'ΔY' gelirdeki değişkeni, 'ΔI' yatırımda meydana gelen değişmeyi, 'a' ise marjinal tasarruf eğilimini ifade etmektedir., '1/a' ise yatırım çarpanıdır. (Yatırımda meydana gelen bir birimlik değişmenin geliri ne kadar değiştireceğini gösterir)

Yatırımların gelir arttırıcı etkisinin meydana gelebilmesi için dönem sonunda fiili yatırımın bir önceki dönemdeki yatırımdan büyük olması gerekmektedir. Aksi halde gelir ve talep düzeyi değişmez.

Domar'a göre yatırımların gelir arttırıcı etkisindeki dengeli büyüme tam istihdam düzeyinde gelirde meydana gelen artıştır.

Dengeli büyüme: $\Delta I/I = \alpha * \sigma$

Buna göre yatırım harcamasında meydana gelen mutlak artış, yatırım hacmine bölünmektedir. Bu formül yatırımın yüzde kaç büyüdüğünü göstermektedir. O halde tam istihdamın sağlanıp büyümenin gerçekleşebilmesi için yatırımlar marjinal tasarruf eğilimi ile yatırımın potansiyel sosyal prodüktivitesinin çarpımına eşit olmalıdır (Çöğürcü 2011: 68).

Domar modelinde, ortalama ve marjinal tasarruf eğilimi birbirine eşit ve sabit ve ayrıca σ'nın ortalama ve marjinal değerlerinin de birbirine eşit ve sabit olduğunu varsaydığı için yatırım ve gelir de aynı oranda yani $\alpha * \sigma$ oranında artmalıdır. Kısacası tam istihdamda dengeli büyümenin devamı için her yıl $\alpha * \sigma$ oranında büyüme gerçekleştirilmelidir.

2.4.3 Neo Klasik Büyüme Modeli

Neoklasik büyüme modeli Solow'un 1956' da yazdığı ''A Contributionto The Theory of Economic Growth'' (İktisadi Büyüme Teorilerine Bir Katkı)isimli makalesiyle şekillenmiştir (Doğan 2014: 369).

Neoklasik büyüme öncesindeki büyüme yaklaşımlarında büyümenin kaynağı yatırımlar olarak ele alınmış, nüfus ve teknolojik gelişmeler ise ihmal edilmiştir.

Neoklasik büyüme tam da bu ihmal edilmiş konular üzerinde durmaktadır. Bu görüşe göre ekonomik büyüme, teknolojik gelişme ve nüfus artışları tarafından belirlenmektedir. Kısacası neoklasik büyüme modelinde bir ekonomide sermaye stokundaki ve işgücündeki artış ile teknolojideki gelişmelerin birbirleri ile nasıl ilişkili olduklarını ve ekonomik büyümeyi ne derecede etkidikleri açıklanmaktadır.

Modele göre nüfus, sermaye ve tasarruflarda meydana gelen bir kaymada işsizlik ya da uzun dönemde enflasyon olacağı ileri sürülmektedir. Ayrıca emek ile sermaye arasındaki ikamenin kaldırılması sonucunda ise bıçak sırtı durumunun da ortadan kalkacağı savunulmaktadır (Çöğürcü 2011: 90).

Solow bu modelde Harrod-Domar büyüme modelinin eksikliklerini gidermeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Buna göre temel varsayımlarını klasik iktisat çerçevesinde belirlemiştir. Solow'a göre ekonomide tam istihdam ve tam rekabet koşulları geçerli olup ölçeğe göre sabit getiri benimsenmiştir. Yani girdiler hangi oranda artarsa çıktılarda o oranda artmaktadır. Ayrıca emek ve sermeye için azalan marjinal verimlilik kanunu geçerlidir. Burada da sermaye stoku veri olarak kabul edilmektedir. Emek miktarında meydana gelen herhangi bir ilave artış çıktıda meydana gelecek artışı azaltmaktadır. Yine bu modele göre ekonomide tek bir mal üretilmektedir. Bu malın homojen olduğu varsayılmakta olup ekonomide tek bir mal üretilip tüketilmektedir. Solow'a göre tasarruflar aynı zamanda yatırım anlamına gelmektedir ki bu modelde yatırımlar tasarruflara eşittir (Çöğürcü 2011: 91).

Solow büyüme modeline göre uzun dönemde ekonomiler kararlı ve dengeli bir büyüme yaşar. Bu süreçte ise sermaye stoku, nüfus artışı ve teknolojik gelişmelerin karşılıklı bir etkileşimi söz konusudur. Burada teknolojik gelişme büyüme oranını etkilerken, büyüme oranı teknolojik gelişmeleri etkilememektedir. O halde denilebilir ki; büyüme ile nüfus artışı ve teknolojik gelişme arasındaki ilişki tek yönlü bir ilişki olup nedenselliğe dayanmaktadır. Bu yüzden modelde nüfustaki artış ve teknolojik gelişme dışsal değişken olarak kabul edilmektedir (Murat Yayınları: 54).

Solow büyüme modelinde ekonominin arz yönü üretim fonksiyonu ile ifade edilmektedir. Teknolojinin var olmadığı varsayımı altında temel üretim fonksiyonu;

$Y=F(K, L)$ şeklindedir.

Burada Y çıktı düzeyini, K sermayeyi L ise emeği ifade etmektedir Modele göre emek girdisi ile nüfus aynı anlama gelmekte ve emek artış hızı nüfus artış hızına eşittir. Yani;

$(\Delta L/L) = n$'dir.

Solow modelinde ölçeğe göre sabit getiri ilkesinin geçerli olduğu daha önce ifade edilmişti. Buna göre girdide meydana gelen herhangi bir artış aynı oranda çıktıda da meydana gelmektedir. Bu özellikteki üretim fonksiyonu Cobb-Douglas üretim fonksiyonu olarak ifade edilmektedir.

Fonksiyona göre; $Y = F(K^a L^{1-a})$

Y= çıktı düzeyi

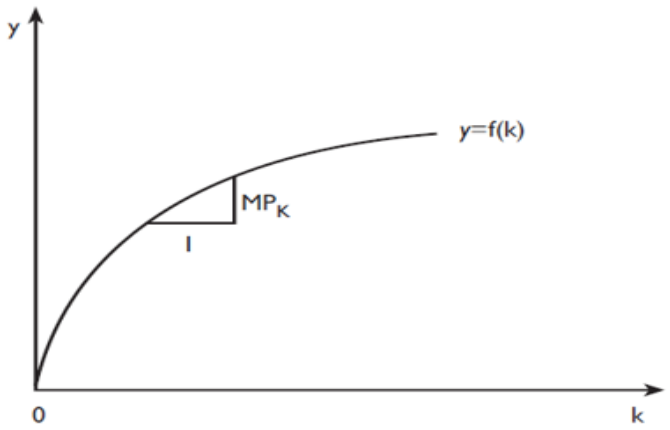
K= sermaye

L= emek (iş gücü miktarı)

a ve 1-a = emek ve sermayenin esneklik değerini ifade etmektedir. Burada "a" katsayısı 0 ile 1 arasındadır.

- İşçi başına üretim fonksiyonu: işçi başına düşen çıktının işçi başına düşen sermayenin bir fonksiyonudur. Buna göre;

$y = f(k)$

Şekil 5: İşçi Başına Üretim Fonksiyonu

Şekil 5'te işçi başına sermaye oranı artarken azalan verimler kanunu nedeni ile işgücü başına çıktı azalan oranlarda artmaktadır. Yani 'k'daki bir birimlik artış 'y'yi sermayenin marjinal ürünü (MP_K) kadar arttırmaktadır. "k" arttıkça azalan verimler kanunu gereğince işçi başına üretim fonksiyonunun eğimi azalacaktır.

- Mal Talebi: Solow modeline göre ekonomi kapalıdır ve devlet ekonomiye müdahalede bulunmaz. Buna göre çıktı (Y) hane halkı ve tüketiciler tarafından tüketim (C) ve yatırım (I) amacı ile kullanılmaktadır.

  $Y= C + I$

  Bunun bir neticesi olarak işgücü başına çıktı, işgücü başına tüketim ile (c) işgücü başına yatırım (i) toplamına eşittir.

  $y = c + i$
- Durağan Durum: Solow'a göre uzun dönemde ekonomideki denge durağan durumdur. Durağan durumda hem işçi başına sermayenin hem de işçi başına çıktının değişmediği bir durum belirtilmektedir. Durağan durumda; sermaye ve işgücü stokunun artmasına rağmen işçi başına çıktı ve işçi başına sermayenin artmadığına dikkat edilmelidir. Yani çıktı düzeyinde artış sağlanırken işgücü başına büyüme hızı sıfır olmaktadır. Solow'a göre başlangıç düzeyi ne olursa olsun yani denge seviyesinin altında da olsa üstünde de olsa ekonomi bir şekilde durağan durum seviyesine gelmektedir (Doğan 2014: 370).
- Sermayenin Altın Kuralı: Modele Phelps tarafından dahil edilen sermayenin altın kuralına göre; işgücü başına düşen sermaye stokunun yüksek olması daha fazla çıktıyı ifade etmektedir. Bu durumda devletler işgücü başına daha fazla sermaye sağlayan durağan durumu tercih eder. Tercih etmelerindeki en büyük neden sermaye stoklarındaki artış neticesiyle toplumun refah düzeyinin artacağı kanısıdır.
- Yakınsama Hipotezi: Teknoloji düzeyinin bütün ülkelerde aynı olduğu neticesinde gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerin uzun dönem reel büyüme oranları aynı uzun dönem değerine yakınlaşacak ve bu oranın sıfır olduğu sonucuna varılacaktır. Bu olguya yakınsama hipotezi; gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülke ekonomilerini yakalamalarına ise yakalama

süreci denilmektedir (Doğan 2014: 370. Solow yakınsama hipotezi neticesinde gelişmişlik farklarının ortadan kalkacağını ifade etmektedir.

2.4.4. İçsel Büyüme Modelleri

İçsel büyümenin temeli Rober (1986) ve Lucas (1988) tarafından atılmıştır. Rober ve Lucas içsel büyüme teorisinde ekonomik büyümeyi ekonomiyi kendi iç unsurlarına bağlamakta ve içsel faktörlerle belirlendiğini ifade etmektedir.

İçsel büyüme modeli Solow'un büyüme modelinin bir uzantısı olarak görülse de birçok konuda onunla ayrışmaktadır. Buna göre, Solow'un büyümeyi sistemin dışında belirlenen faktörlerle açıklayan yaklaşımı yerine ekonomik büyümeyi etkileyen bütün değişken faktörlerin sistemin kendi içinde olduğunu öne süren teorilere yer vermiştir. İçsel büyüme teorisinde ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler arasında bilgi, beşerî sermaye, AR-GE, teknolojik gelişmeler, finansal yenilikler gibi birçok faktör bulunmaktadır (Çöğürü 2011: 104-105).

Lucas'a göre, Solow modeli ekonomik büyüme modeli olmaktan çok Amerika Birleşik Devleti'nin (ABD) ekonomisini açıklamakta ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomisini açıklamamaktadır (Lucas 1998: 7).

İçsel büyüme teorisi neoklasik büyüme modeline karşı olarak teknolojik gelişmelerin ekonomide dışsal değil içsel olduğunu bunun bir neticesi olarak da ekonomik kararlardan etkilendiğini ifade etmektedir. Ayrıca yakınsama teorisini de kabul etmemektedir. Nedeni; gelişmekte olan ülke ekonomisinin yetersiz ekonomik büyüme sağlayacağıdır. Bunun neticesinde de ülkeler arası gelir farklılıklarında artışlar yaşanacaktır (Gümüş 2021: 41). Modele göre teknolojik gelişme ve tasarruflar içselleştirildiği ölçüde büyüme içselleştirilecektir (Öğretir 2017: 468).

2.4.4.1.Beşerî Sermaye Modeli

Bir üretim sürecinde fiziksel ve finansal sermaye dışında üretimi etkileyen en önemli faktör çalışan iş gücünün sahip olduğu bilgi ve beceridir. Bu bilgi ve beceri ise iki şekilde ifade edilmektedir. Bunlardan ilki eğitim yoluyla elde edilen bilgi, ikincisi ise işgücü çalışma sürecinde edindiği tecrübe, diğer bir deyişle yaparak öğrenme metodu ile edinilen bilgidir (Murat Yayınları 68).

Lucas' a göre bireyin beşerî sermayesindeki artış hem kendi verimliliğinin hem de diğer faktörlerin verimliliğinin artmasına katkı sağlamaktadır. Beşerî sermaye modeline göre bireyin genel beceri düzeyi ele alınmaktadır.

$Y= F(K,L,h)$

$Y= F(K,N^c)$

Burada N emek arzını, h ise yetenek düzeyini ifade etmektedir. h sayısı sıfır ile sonsuz arasındadır. h beceri seviyesine sahip bir işçi zamanını cari üretime ayırırken u(h) kadarını ayırmaktadır. Geri kalan 1-u(h) kısmını ise beşerî sermaye kısmına ayırmaktadır. Buna göre fiziki sermaye kişilerin tüketim yerine tasarruf etmeleri ile meydana gelmektedir. Kişiler zamanının u kadarını çalışmaya geriye kalan 1-u kadarını ise yetenek sahibi olmaya ayırdıkları kabul görülmektedir (Gümüş 2021: 43).

Modele göre sermaye birikimi ve iş gücü artışı azalan verimler yasasına dahil olmakta fakat beşerî sermaye artışı bu yasanın dışında kalmaktadır. Modelde beşerî sermayenin üretim fonksiyonuna dahil edilmesiyle birlikte ölçeğe göre artan getiri geçerli olacak ve beşerî sermaye zenginliği ekonomik büyüme üzerinde büyük bir avantaj sağlayacaktır (Murat Yayınları 68).

2.4.4.2. AK Model

AK model Fergio Rebelo'nun 1991 yılında yaptığı çalışma ile anılmaktadır. Modele göre sermayenin marjinal getirisi varsayımı kaldırılarak dışsal teknolojik gelişmenin olmaması durumunda bile uzun dönemde kişi başına büyümenin sürdürülebileceği ifade edilmektedir (Yardımcı 2016: 101).

AK modelde sermaye ile toplam çıktı arasında doğru yönlü bir ilişki mevcuttur. Diğer modellerden farkı, modeldeki sermayenin fiziksel sermayenin yanında beşerî sermayeyi de dahil etmesidir.

AK modelde ölçeğe göre sabit getiri koşulu kabul görmektedir.

$Y= AK$

Buradaki A teknolojik gelişmeyi, K ise hem fiziksel hem de beşerî sermayeyi ifade etmektedir. Bu modelin en temel özelliği iktisadi büyüme oranının yatırım

oranının artan bir fonksiyonu olmasıdır. Buna göre ekonomik büyümeyi sağlamak için yatırım arttırıcı ekonomik politikalar izlenmelidir (Gümüş 2021: 44).

2.4.4.3. AR-GE Modeli

AR-GE modeli 1986 yılında Romer tarafından geliştirilmiştir. Bu modele göre üretim sürecinde kullanılacak bilgi tesadüfler sonucunda değil araştırılarak bilinçli şekilde ortaya çıkarılmıştır. Buna göre Romer'in modeli Solow'un modelindeki teknolojinin dışsal değil, içsel olarak ele alınmış halidir (Gümüş 2021: 42).

Teknolojik gelişmeler firma bazında firmaların pazar payının büyümesine ve karlılıklarının artmasına olanak sağlarken makro düzeyde ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Korkmaz 2010: 3321).

Romere göre AR-GE büyümenin itici gücüdür (Özel 2012: 68). Ayrıca Arrow'un 1962'de ortaya attığı yaparak öğrenme görüşünü de benimsemiştir. Bu bağlamda Romer "eğer sermayenizi bilgi ve becerilerle birleştirirseniz azalan verimler kanunu etkisini kaybeder" diyerek önemli bir dönüm noktasını başlatmıştır (Çöğürcü 2011: 110).

Modelde bilgilerin tesadüfi olarak ortaya çıkmadıkları bilinçli çalışmalar neticesinde ortaya çıktığı daha önce söylenmişti. Bu bağlamda araştırma merkezlerinde ve laboratuvarlarda yeni bilgiler üreten firmalar bu bilgilerle ürettikleri yeni ürünler üzerinde yasal haklarını kullanır ve kar elde ederler. Bu karlılık ise beraberinde yeni bilgi üretimi, yenilikler ve buluşlar yapılmasına öncülük eder. Fakat her türlü yasal korumaya rağmen üretilen bilgiler bir süre sonra diğer firmalar tarafından "bedava girdi" olarak kullanılır ve beraberinde pozitif dışsallıklar ve artan verimlilikler oluşur. Bu olgu ise ekonomik büyümeyi hızlandırır. Ayrıca üretilen malların kalitesinin artmasına ve maliyetlerinin azalmasına neden olur. Bu durum ekonominin genelini olumlu yönde etkilese de firmalar rekabet avantajı nedeniyle bilgilerini paylaşmak istemezler (Özel 2012: 69).

2.4.4.4. Kamu Politikası Modeli

Barro bu modelde kamu harcamalarının ekonomik büyüme sürecini hızlandırdığını ileri sürmüştür. Fakat özel kesim, ekonomide kaynakların

üretkenliğini arttıracak kamu mallarını üretmede yetersiz kalmaktadır (Özel 2014: 69). Böyle bir durumda ise Barro'ya göre hükümet AR-GE sektörünü desteklemelidir. Modele göre AR-GE faaliyetlerine harcanan kaynaklar teknolojik gelişmelerle yakından ilgilidir. Bu yüzden AR-GE çalışmalarına öncülük eden faaliyetler vergi dışı bırakılmalı ve ilave kaynaklarla desteklenmelidir. Çünkü Barro'ya göre AR-GE çalışmalarını destekleyen ülkeler ekonomik büyüme açısından önemli yollar katetmişlerdir. Ayrıca vergi politikalarının bu tür AR-GE faaliyetlerinin mobilitesini etkilediğini de ileri sürmektedir (Çinko 2006: 144).

Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği durum ise genel olarak vergilemeden kaynaklı özel tasarruflardaki azalma ile açıklanmaktadır (Ercan 2002: 134-135).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.KAMU DIŞ BORÇ STOKUNUN ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME İLE İLİŞKİSİ: TÜRKİYE UYGULAMASI

3.1. Literatür Taraması

Literatürde yer alan çalışmalara genel olarak bakıldığında dış borç ve ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik ve beraberinde negatif bir ilişkinin daha yoğun olduğu çalışmalar görülmüştür. Dış borçlanma ve enflasyon arasında ise yoğun olan bulgular dış borçların kısa dönemde enflasyonu pozitif yönde etkilediği uzun dönemde ise negatif yönde etkilediği şeklindedir. Bunun yanında kullanılan analiz yöntemleri ve kapsanan dönemlere bağlı olarak farklı bulguların var olduğu görülmektedir.

3.1.1. Kamu Dış Borç Stokunun Büyüme Üzerine Etkisini Ele Alan Literatür İncelemesi

Bilginoğlu ve Aysu (2008), çalışmasında dış borç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamak için 1968-2005 dönemi yıllık verileri kullanmıştır. Yapmış oldukları çalışmalarında regresyon analizinden faydalanmışlardır. Analiz bulgularına göre; dış borçların ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu dolayısıyla borç fazlası sorunu ile karşı karşıya olunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Uysal, Özer ve Mucuk (2009), çalışmalarında dış borç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi için VAR analizi ile açıklamıştır. 1965-2007 dönemini kapsayan analiz bulgularına göre dış borçların kısa ve uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu kanısına varılmıştır.

Çögürcü ve Çoban (2011), çalışmalarında Türkiye ekonomisine ait 1980-2009 yılları arasındaki bazı ekonomik verileri kullanarak En Küçük Kareler yöntemiyle bir regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analize sonucunda ise

Türkiye'deki dış borçların ve nüfus artış hızının ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çevik ve Cural (2013), 1989:Q1-2012:Q4 dönemini kapsayan çalışmalarında Türkiye'deki dış borçlanma ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini Vektör Otoregresif Model (VEC) tekniği ile açıklamıştır. Yapılan çalışmada dış borçtan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

Özer (2014), çalışmasında Türkiye ekonomisinde 1980-2010 yılları arasında dış borçlanma ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmek için Engle-Granger Ko-entegresyon testini kullanmıştır. Yapılan test sonucuna göre iki değişken arasında karşılıklı ve pozitif bir nedensellik ilişkisinin olduğu kanısına ulaşılmıştır.

Gürdal ve Yavuz (2015), Türkiye'de 1990M1-2013M12 dönemi kapsayan çalışmasında dış borçlanma ekonomik büyüme ilişkisini Gregory-Hansen Eş bütünleşme testi yardımıyla ele almışlardır. Bu çalışmanın sonucuna göre, dış borçlanma ile ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca, ekonomik büyümeden dış borca doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiş olup ekonomik büyümedeki %1'lik bir artış dış borcu %0,0013 arttırmaktadır.

Kutlu ve Yurttagüler (2016), çalışmasında Türkiye'deki net dış borç stokunun ekonomik büyüme ile ilişkisini 1998: Q1 – 2014: Q2 dönemini kapsayan bir çalışma ile açıklamıştır. Çalışmasında Granger nedensellik testini kullanılmıştır. Yapılan teste göre; dış borçtan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir

Zengin (2016), çalışmasında 1990–2014 döneminde Türkiye'de dış borç ve ekonomik büyüme ilişkisini Vektör Otegresyon (VAR) analizi kullanarak açıklamıştır. Yapılan analiz sonucuna göre dış borçlardan ekonomik büyümeye doğru Granger tipi nedensellik bulunmamıştır. Ancak ekonomik büyümeden dış borçlara doğru %10 anlam seviyesinde Granger tipi nedensellik bulunmuştur.

Mercan ve Ergen (2018), 1990- 2017 yılları arasında Türkiye'de ekonomik büyüme ve dış borç ilişkisini inceleyen çalışmalarını Granger nedensellik testi ile

açıklamışlardır. Buna göre büyümeden dış borca doğru bir nedensellik tespit edilmiştir.

Uslu (2018), çalışmasında ekonomik büyüme dış borç arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi için 1970-2016 yıllarını kapsayan bir çalışma ile açıklamıştır. Yapmış olduğu çalışmada Toda–Yamamoto nedensellik testini kullanmıştır. Çıkan bulgulara göre dış borç stokundan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi hakimdir.

Doruk (2018), çalışmasında Türkiye ekonomisinde dış borçların ekonomik büyümeye olan etkisini 1970 ile 2014 yılları arasında Bayer-Hanck eş bütünleşme analizi ile tez etmiştir. Elde edilen analize göre dış borçların ekonomik büyümeye uzun vadede bir etkisinin olmadığı kanısına varılmıştır.

Öztürk ve Çınar (2018), çalışmasında kamu dış borçlanması ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisinde 1975-2016 dönemini kapsayan bir inceleme ile DOLS tahmin tekniğini kullanarak araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre uzun dönemde kamu dış borçlanmasının ekonomik büyümeyi arttırdığı bulgusunu elde etmişlerdir.

Çöğürcü ve Tuna (2019), çalışmasında Türkiye'de dış borçların ekonomik büyümeye etkisini 1980 ve 2017 dönemini baz alarak incelemiş, yapmış oldukları çalışmada Var analizini kullanmışlardır. Analiz sonucuna göre ise dış borçtan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik tespit edilmiştir.

Uyar (2019), Türkiye'de 1970-2017 dönemini kapsayan çalışmasında Granger nedensellik testi ile büyüme ve dış borç arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre ekonomik büyümenin uzun dönem kamu dış borç stokunun nedeni olduğu tespit edilmiştir. Yani ekonomik büyüme arttığında kamu borç stokunun da artacağı belirtilmiştir.

Çapık ve Köseyahyaoğlu (2019), Türkiye'deki dış borç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1985-2018 yıllarını kapsayan bir çalışma ile En Küçük Kareler (EKK) yöntemini kullanarak incelemiştir. Analiz bulguları ekonomik büyüme ve dış borç arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisinin olmadığını ayrıca, büyüme ve dış borç stokundan iş gücüne doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ve dış

borç stokundan da ihracata doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu tespit etmiştir.

Turan (2019), çalışmasında Türkiye'deki dış borcun ekonomik büyüme üzerine etkilerini 1980-2017 dönemlerini baz alarak ARDL ve NARDL yaklaşımlarını kullanılarak incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre; dış borçların uzun dönemde ekonomik büyümeyi etkilemediğini, kısa dönemde ise negatif etkilediğinin sonucuna ulaşılmıştır.

Bayır (2020), çalışmasında Türkiye ekonomisinde 2001 ekonomik kriz sonrası dönemde dış borçlanmanın ekonomik büyüme üzerine etkisini eş bütünleşme analizi ile ortaya koymuştur. Analiz sonucuna göre dış borçlanmanın uzun dönemde ekonomik büyümeyi düşürücü bir etkisi olduğu kanısına varılmıştır.

Hatunoğlu ve Yavuzer (2020), çalışmasında Türkiye'deki dış borç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2000:Q1-2019:Q3 dönemini kapsayan veriler esas alınarak, Engle-Granger eş bütünleşme analizi ile incelenmiştir. Ortaya çıkan bulgulara göre kısa dönemde dış borcun ekonomik büyüme üzerine etkisi istatistiksel olarak anlamsız bulunmuş; uzun dönemde ise dış borç ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca dış borçta meydana gelen %1'lik bir artış, ekonomik büyümeyi %1,95 arttırdığı görülmüştür.

Biçer (2020), çalışmasında dış borç-ekonomik büyüme ilişkisini 1970-2017 dönemini kapsayan veriler kullanarak ARDL metodu ile incelemiştir. Bulgulara göre dış borç göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin tüm modellerde negatif olduğu görülmüştür.

Gülcemal (2021), çalışmasında Türkiye ekonomisindeki 1990-2019 dönemini kapsayan veriler ile Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model –ARDL modelini kullanmıştır. Analiz sonucuna göre; dış borç ve ekonomik büyüme arasında bir etkileşimin ve eş bütünleşmenin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyümeden dış borç yüküne bir nedensellik ilişkisi olduğu dış borçtan ekonomik büyümeye ise nedensellik ilişkisi olmadığı kanısına ulaşılmıştır.

Arslanhan ve Çondur (2022), çalışmasında 2003Q1-2021Q3 döneminde Türkiye'de dış borçlanmaların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini Vector Otoregresif (VAR) analizi ile test etmiştir. Elde edilen test bulgularına göre kısa ve

uzun dönemde dış borçlanmalarda meydana gelen azalmanın büyümeyi de azalttığı kanısına varılmıştır. Kısaca ekonomik büyüme ve dış borç arasında doğru yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Atasert (2022), çalışmasında Türkiye'nin dış borçlarındaki artışın ülkenin ekonomik büyümesine etkisini 1980-2019 arası döneme ait yıllık veriler kullanarak analiz etmiştir. Analizini En Küçük Kareler Yöntemiyle gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'de dış borçların GSYH'ye oranı %40,3 eşik değerine ulaşana kadar (2013 yılına dek) alınan dış borçların ekonomik büyümeye pozitif yönde etki etmekte olduğu bulunurken; bu eşik değerden sonra (2013 sonrası) alınacak dış borçların ise ekonomik büyümeye etkisinin negatif olduğu tespit edilmiştir.

3.1.2. Kamu Dış Borç Stokunun Enflasyon Üzerine Etkisini Ele Alan Literatür İncelemesi

Ulusoy ve Küçükkale (1994), yapmış oldukları çalışmada 1965-1992 yılları arasında Türkiye'deki dış borçların enflasyon üzerindeki etkisini incelmiştir. Çalışmalarında Granger nedensellik testinden yararlanmışlardır. Elde ettikleri bulguya göre dış borç ve enflasyon arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve dış borçların enflasyonu arttırıcı bir etkiye sahip olduğu kanısına varılmıştır.

Akan ve Kanca (2015), yapmış oldukları çalışmada Türkiye ekonomisinde 1980-2013 dönemini kapsayan verileri kullanarak VAR analizi yapmışlardır. Yapılan analiz sonucuna göre dış borçlardaki herhangi bir değişmenin enflasyon oranı üzerinde anlamlı bir etkide bulunduğu kanısına varılmıştır.

Kamacı (2016), çalışmasında dış borçların enflasyon üzerine etkilerini 1995-2014 dönemlerinde 6 Orta Asya Cumhuriyeti (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) ve Türkiye için panel veri analizi kullanarak incelemiştir. Elde ettiği bulgulara göre dış borçlarla enflasyon arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

Demir (2018), çalışmasında Türkiye ekonomisinde dış borçların enflasyon üzerindeki etkilerini 1990-2017 dönemi baz alınarak incelemiştir. Çalışmada benimsenen yöntem Vektör Otoregresif (VAR) analizidir. Analiz bulgularına göre dış borçlarda meydana gelen artışların, kısa dönemde enflasyonu azaltıcı ancak uzun dönemde enflasyonu arttırıcı rolü tespit edilmiştir.

Aytun ve Akın (2019), çalışmasında Türkiye'nin 1998-2019 yılları arasındaki çeyrek dönemlik dış borç ve enflasyon verileri arasındaki ilişkiyi zaman serisi analizi yöntemi ile sorgulamıştır. Elde edilen bulgulara göre enflasyon dış borca neden olmaktadır.

Yenipazarlı ve Demir (2019), çalışmasında Türkiye'deki dış borçların enflasyon üzerindeki etkisi VAR yöntemi yardımıyla, 2003:Q1-2017:Q4 dönemi üçer aylık veriler kullanılarak test etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre dış borçlardaki artış, kısa dönemde anti-enflasyonist etkilere sebep olduğu tespit edilmiştir. Ancak uzun dönemde bu konjonktürün ters hareket ettiği gözlemlenmiştir.

Karaoğlu (2019), çalışmasında Türkiye ekonomisinde 1989Q4-2018Q3 dönemlerinde dış borçların enflasyon üzerine etkisini zaman serisi analizi yaparak incelemiştir. Elde ettiği bulgulara göre dış borçlardaki artış, enflasyonu uzun dönemde azaltmıştır.

Demir ve Çetin (2020), çalışmasında 2000-2019 yılları arasındaki verilere dayanarak karşılaştırmalı olarak Türkiye'de dış borç ve enflasyon verilerini analiz edip değerlendirmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre özel kesim dış borçlanmaları ile enflasyon oranları arasında pozitif bir bağ gözlemlenmiş ve aynı zamanda brüt dış borçların enflasyon üzerindeki etkilerinin bir dönem gecikmeli olduğu görülmüştür.

Sizer (2021), çalışmasında 2004: Q1- 2020: Q4 dönemine ait çeyreklik verileri kullanarak Türkiye'ye ait dış borçların enflasyon üzerindeki etkisini Enders ve Siklos (2001)'in TAR ve M-TAR modelleri ile analiz etmiştir. Analizden elde edilen sonuca göre kısa dönemde dış borçlardan enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkinin olduğu, uzun dönemdeyse herhangi bir nedensellik ilişki olmadığı görülmüştür.

3.2. Metodoloji

Çalışmanın bu bölümünde büyüme ve enflasyona ilişkin veriler kullanılarak iki farklı model oluşturulmuştur. Oluşturulan modeller yardımıyla; ampiriz analizin testine, modellerdeki değişkenlere ve yöntemlere değinilerek ampirik bulgu sonuçlarına yer verilecektir. Çalışmada, Türkiye'deki dış borç stokunun büyüme ve

enflasyon ile arasında ilişki olup olmadığını analiz edebilmek için VAR analizi ve Granger nedensellik testi yöntemi kullanılmıştır.

3.2.1. Değişkenler ve Yöntem

Çalışmanın ampirik kısmında üçer aylık dönemlerde; kamu dış borç stoku, enflasyon, büyüme (GSYİH) ve kontrol değişken olarak da döviz kurundaki yüzdelik değişimlerden faydalanılmıştır. Ampirik analizde kullanılan ve 2006Q1-2023Q1 zaman aralığını içeren değişkenler ve ulaşıldıkları kaynaklar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 6: Modellerde Kullanılan Değişkenler ve Veri Kaynakları

Değişken	Tanımı ve Değeri	Veri Kaynağı
DBORC	Kamu Dış Borç Stoku (% Değişim)	Hazine ve Maliye Bakanlığı
BUYUME	Kişi başına GSYİH, (Büyüme) (% Değişim)	TÜİK
ENF	TÜFE (% Değişim)	TÜİK
DKURU	Döviz Kuru (% Değişim)	TÜİK

Çalışma kapsamında 2 model oluşturulmuştur. Her bir modelde kamu dış borç stoku ile alakalı değişkenlere yer verilerek ilgili modellerdeki etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Modellerdeki değişkenler belirlenirken çoklu doğrusal bağlantı sorununun oluşmamasına dikkat edilmiştir.

Tablo 7: Çalışma Kapsamında Oluşturulan Modeller

Enflasyon Modeli	Büyüme Modeli
Bağımlı Değişken	*Bağımlı Değişken*
ENF	BUYUME
Bağımsız Değişkenler	*Bağımsız Değişkenler*
DBORC	DBORC
Kontrol Değişken	*Kontrol Değişken*
DKURU	DKURU

3.2.2. Ekonometrik Analiz Sonuçları

Bu başlık altında, modeller tablo 7'de belirtilen sıra doğrultusunda ele alınacaktır. İlgili modeller de sırası ile değişkenlere ilişkin birim kök testleri yapılacak, optimal gecikme uzunluğu belirlenecek, varsayımların (istikrar koşulu,

otokolerasyon, değişen varyans) yerine getirilmesi incelenecek ve son olarak da etki-tepki fonksiyonları ile varyans ayrıştırma sonuçları yorumlanacaktır

3.2.2.1. Enflasyon ve Büyüme Modeline İlişkin Tahmin Sonuçları

Enflasyon ve büyüme modeli kapsamında verilen değişkenlere ilişkin ilk olarak Geleneksel ADF ve Zivot Andrews Birim Kök Testleri yapılmış ve aşağıdaki tabloda birim kök testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 8: Değişkenlere İlişkin Geleneksel ADF Birim Kök Testi Analiz Sonuçları

	ADF	
Değişkenler	Sabit	Sabit+Trendli
SEVİYELERİNDE DEĞERLER		
DBORC	-7.4624 (0.0000) ***	-8.7590 (0.0000) ***
BUYUME	-0.6707 (0.8465)	-1.6242 (0.7729)
ENF	-0.3280 (0.9144)	-1.7023 (0.7395)
DKURU	-6.3544 (0.0000) ***	-7.2699 (0.0000) ***
BİRİNCİ FARKINDA DEĞERLER		
DBORC	-26.2676 (0.0001) ***	-25.9821 (0.0001) ***
BUYUME	-6.2119 (0.0000) ***	-5.9957 (0.0000) ***
ENF	-3.3253 (0.0176) **	-3.2928 (0.0764) *
DKURU	-20.8744 (0.0000) ***	-20.6260 (0.0001) ***

Not: ADF testinde uygun gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. ***,**,ve * sırasıyla yüzde 1, 5 ve 10 anlam düzeylerini göstermektedir.

Değişkenlerden büyüme enflasyon seviyesinde durağan değilken diğer değişkenler seviyesinde durağandır. Aynı değişkenlerin birinci farkı alınarak yapılan birim kök testinde ise enflasyon değişkeninin %10 seviyesinde durağan olduğu görülmüştür. Bu durumda ise enflasyon ve büyümeye ilişkin Zivot Andrews birim kök testi yapılarak değişkenlere ilişkin yapısal kırılmanın olup olmadığı araştırılmıştır. İlgili birim kök testi sonuçları Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: Zivot Andrews Birim Kök Testi

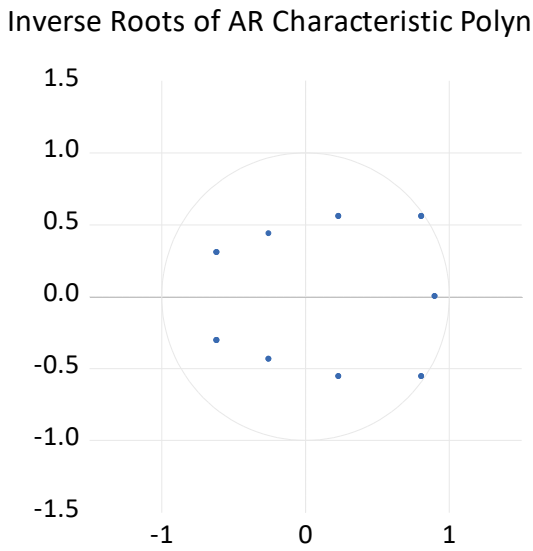
	t-İstatistik	Prob.	Kırılma
BUYUME	-5.704192	0.015412	2020Q2
%1 Kritik Değer	-5.57		
%5 Kritik Değer	-5.08		
%10 Kritik Değer	-4.82		
	t-İstatistik	Prob.	Kırılma
ENF	-7.288770	0.019534	2020Q2
%1 Kritik Değer	-5.57		
%5 Kritik Değer	-5.08		
%10 Kritik Değer	-4.82		

Enflasyon ve büyümeye ilişkin Zivot Andrews birim kök testi sonuçları incelendiğinde, her iki değişken de 2020Q2'de yapısal kırılmaya uğradığı görülmüştür. Bu dönemde yaşanan yapısal kırılmasının sebebi ise ilgili dönemde tüm dünyada etkisini hissettiren Covid-19 olmuştur. Özellikle bu dönemde dışa kapalı ekonomik ve sosyal yaşamın enflasyon ve büyüme üzerindeki etkisi ciddi anlamda hissedilmiştir.

Bu aşamadan sonra sırasıyla enflasyon ve büyüme modellerine ilişkin VAR ve Granger Nedensellik analizlerine yer verilecektir.

3.2.2.1.1.Enflasyon Modeli

Modele ilişkin uygun gecikme sayısı "3" olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda uygun gecikme uzunluğu (3) ile bütün ters köklerin birim çemberin içinde yer aldığını gösteren istikrar koşulu modeli şekil 6'da VAR modeli varsayımlarının testleri ise tablo 10'da gösterilmektedir.

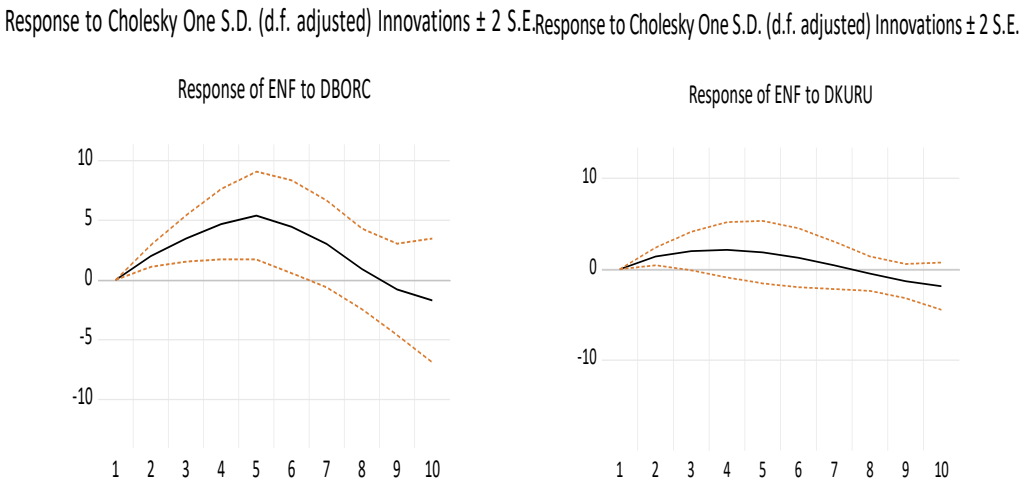

Şekil 6: Ters Kökler Birim Çemberi

Tablo 10: VAR Modeli Varsayımlarının Testi

LM Otokorelasyon Test			Değişen Varyans Test	
Gecikme	LM İstatistiği	Olasılık	Ki-Kare	Olasılık
1	13.65	0.1354	359.54	0.085
2	12.39	0.1923		
3	91.83	0.4206		

Tablo 10'da yer alan test sonuçları, VAR modeli için otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmadığını ortaya koymaktadır. İstikrarın sağlandığı, otokorelasyon ve değişen varyans sorununun olmadığı VAR modelinin etki tepki fonksiyonu ise şekil 7'de yer almaktadır.

Şekil 7: Enflasyon Modelinde Yer Alan Etki-Tepki Fonksiyon Grafikleri

Şekil 7'de yer alan sonuçlara göre, dış borç stokundaki %1 birimlik değişim enflasyonu yaklaşık olarak altı buçuk dönem kadar etki etmektedir. Yani dış borç stokundaki artış ya da azalış enflasyonu altı buçuk dönem etkisi altına almaktadır. Buradan hareketle alınan dış borçların verimsiz alanlarda kullanılması bu etkinin süresinin uzun olmasının gerekçesi olarak gösterilebilir. Örneğin, kamu açıklarının ya da daha önce alınan borçların faiz ödemelerinin finansmanında kullanılması enflasyonu arttırmakta bununla birlikte artan enflasyonun etkisi yaklaşık olarak altı buçuk dönem kadar sürmektedir. Dış borç stokundaki değişim enflasyonu uzun dönem etkilerken bu durum döviz kuru için geçerli değildir. Buna göre, enflasyondaki %1 birimlik değişim döviz kurunu arttırmakta yalnız etkisi çok kısa sürmektedir. Şöyle ki, ulusal paranın değerindeki düşüş enflasyona sebebiyet vererek ülke içindeki fiyatları arttıracaktır. Artan fiyat artışları döviz kurunun da artmasına neden olacak fakat bu artış kısa süreli etki yaratacaktır.

Tablo 11'de enflasyon modelinde kullanılan değişkenlere ilişkin varyans ayrıştırma sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre, varyans ayrıştırma sonuçları da şekil 7'de yer alan etki-tepki analizi sonuçlarını desteklemektedir.

Tablo 11: Enflasyon Modeline Ait Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Enflasyon Değişkeninin Varyans Ayrıştırması			
Dönem	ENF	DBORC	DKURU
1	100.0000	0.000000	0.000000
2	92.19203	7.319324	0.488651
3	85.69967	12.19363	2.106693
4	78.99937	17.74610	3.254525
5	71.40137	24.04534	4.553288
6	66.35371	28.18152	5.464779
7	64.02242	29.94624	6.031344
8	64.65045	29.33325	6.016297
9	65.70869	28.48528	5.806028
10	65.55803	28.68266	5.759314

Bu aşamadan sonra ise değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı test edilmiştir. Bu ilişkinin tespitinde Granger nedensellik analizinden faydalanılmıştır. Analiz kapsamında oluşturulan hipotezler aşağıdaki şekildedir;

H0: Kamu dış borç stoku verileri enflasyonun nedeni değildir.

H1: Kamu dış borç stoku verileri enflasyonun nedenidir.

Tablo 12: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları

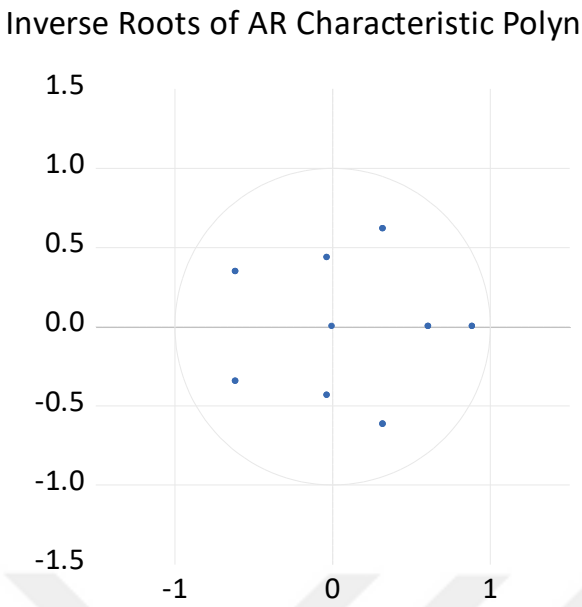
Bağımlı Değişken: Enflasyon (ENF)			
	Chi-sq	Df	Prob.
DBORC	14.75677	3	0.0020
DKURU	7.632030	3	0.0543
All	32.40448	6	0.0000

Granger nedensellik analizi test sonuçlarına göre kamu dış borç stokunun prob. değeri %1'den küçük olup, H0 reddedilmiş ve H1 hipotezi kabul edilmiştir. Yani, kamu dış borç stokundan enflasyona doğru %1 anlamlılık düzeyinde Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer açıklayıcı değişken olan döviz kuruna ait prob. değeri ise %10'dan küçük olup H1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuç ise döviz kurundan enflasyona doğru %10 anlamlılık düzeyinde Granger nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Her iki değişken dikkate alındığında ise %1 seviyesinde Granger nedensellikten bahsedilmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler özellikle tasarruf açığını gidermek için dış borçlanma yoluna başvurmaktadır. Alınan dış borçlar hangi amaçla kullanılırsa kullanılsın borcu alan ülke açısından bir kaynak transferi sağlamaktadır. Ancak alınan dış borçların verimsiz alanlarda kullanılması durumunda geri ödeme zamanı geldiğinde borcu alan ülke açısından olumsuz etkiler ortaya çıkmaktadır. Kısacası alınan dış borçlar kamu açıklarının finanse edilmesinde, daha önce alınan dış borçların faiz ödemelerinde ya da getirisi düşük olan altyapı yatırımlarında kullanılması gibi durumlarda geri ödeme zamanı geldiğinde enflasyona sebebiyet vermektedir. Aynı şekilde verimsiz alanlarda kullanılan borçların ödeme zamanı geldiğinde borcu alan ülke borcunu ödeyebilmek için ihracat gelirlerini arttırmak durumda kalmaktadır. İhracat gelirlerini arttıran ülkeler develüasyonla birlikte ihracatını arttırırken ithalatı daha pahalı hale getirmektedir. Burada ithal girdi kullanan sektörlerde ise maliyet artışları yaşanmaktadır. Maliyetlerin artışı beraberinde fiyatlar genel düzeyinde de artışa sebep olmakta ve enflasyon olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Yapılan literatür taramasında yer alan Ulusoy ve Küçükkale (1994), Akan ve Kanca (2015) çalışmaları da yukarıda belirtilen gerekçelere paralel olarak alınan dış borçların enflasyonu etkilediğini ortaya koymuştur.

3.2.2.1.2.Büyüme Modeli

Modele ilişkin uygun gecikme sayısı "3" olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda uygun gecikme uzunluğu (3) ile bütün ters köklerin birim çemberin içinde yer aldığını gösteren istikrar koşulu modeli şekil 8'de, VAR modeli varsayımlarının testleri ise tablo 13'de gösterilmektedir.

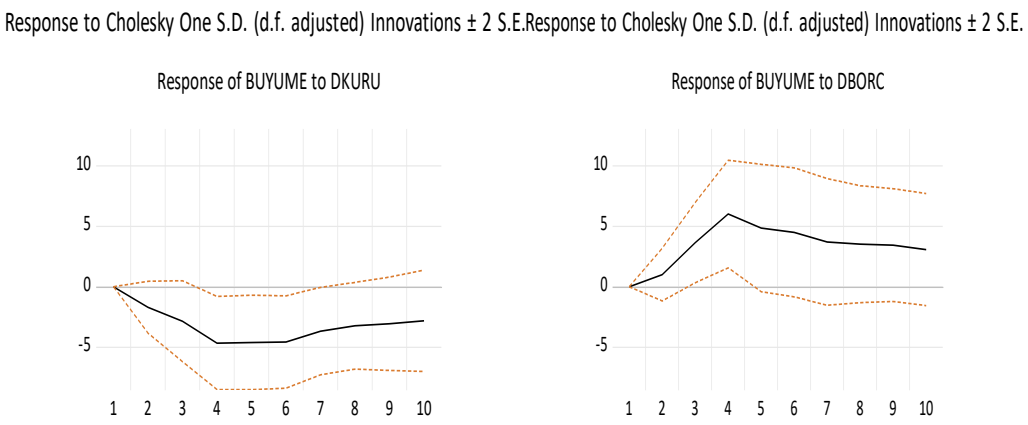

Şekil 8: Ters Kökler Birim Çemberi

Tablo 13: Var Modeli Varsayımlarının Testi

LM Otokorelasyon Test			Değişen Varyans Test	
Gecikme	LM İstatistiği	Olasılık	Ki-Kare	Olasılık
1	8.37	0.51	352.99	0.13
2	11.33	0.25		
3	4.75	0.86		

Tablo 13'de yer alan test sonuçları, VAR modeli için otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmadığını ortaya koymaktadır. İstikrarın sağlandığı, otokorelasyon ve değişen varyans sorununun olmadığı VAR modelinin etki tepki fonksiyonu ise şekil 9'da yer almaktadır.

Şekil 9: Büyüme Modelinde Yer Alan Anlamlı Etki-Tepki Fonksiyon Grafikleri

Yukarıda yer alan sonuçlara göre, dış borç stokundaki bir değişim büyümeyi etkilemekte fakat etkisi kısa sürmektedir. Buna göre, dış borç alındığı esnada kaynağı alan ülke açısından ekonomide ek bir kaynak sağladığı için kısa dönemde pozitif bir etki yaratır ancak uzun dönemde kullanım alanına göre etkisi negatif ya da pozitif olarak değişebilir.

Büyümedeki bir değişim ise döviz kurunu etkilemekte yalnız etkisi kısa süreli olmaktadır. Kurun değerinin yüksek tutulup ulusal paranın değer kaybetmesi kısa dönemde büyümeyi pozitif etkilemekte fakat uzun dönemde negatif etkileyebilmektedir. Bu yüzden hükümetler ekonomik büyüme için döviz kurları ile ilgili doğru adımlar atmalıdır.

Tablo 14'de büyüme modelinde kullanılan değişkenlere ilişkin varyans ayrıştırma sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre, varyans ayrıştırma sonuçları da şekil 9'da yer alan etki-tepki analizi sonuçlarını desteklemektedir.

Tablo 14: Büyüme Modeline Ait Varyans Ayrıştırma Sonuçları

Büyüme Değişkeninin Varyans Ayrıştırması			
Dönem	BUYUME	DBORC	DKURU
1	100.0000	0.000000	0.000000
2	97.55061	0.640094	1.809295
3	90.36727	5.466044	4.166691
4	78.83277	12.87351	8.293725
5	73.62027	15.29088	11.08885
6	70.78117	16.32129	12.89754
7	69.55018	16.78718	13.66264
8	68.79879	17.18049	14.02072
9	67.97208	17.66275	14.36517
10	67.29972	18.01976	14.68052

Bu aşamadan sonra ise değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı test edilmiştir. Bu ilişkinin tespitinde Granger nedensellik analizinden faydalanılmıştır. Analiz kapsamında oluşturulan hipotezler aşağıdaki şekildedir;

H0: Kamu dış borç stoku verileri büyümenin nedeni değildir.

H1: Kamu dış borç stoku verileri büyümenin nedenidir

Tablo 15: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları

Bağımlı Değişken: BUYUME			
	Chi-sq	Df	Prob.
DBORC	10.67807	3	0.0136
DKURU	7.397877	3	0.0602
All	19.31398	6	0.0037

Granger nedensellik analizi test sonuçlarına göre kamu dış borç stokunun prob. değeri %5'den küçük olup, H0 reddedilmiş ve H1 hipotezi kabul edilmiştir. Yani, kamu dış borç stokundan büyümeye doğru %5 anlamlılık düzeyinde Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer açıklayıcı değişken olan döviz kuruna ait prob. değeri ise %10'dan küçük olup H1 hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuç ise döviz kurundan büyümeye doğru %10 anlamlılık düzeyinde Granger nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Her iki değişken dikkate alındığında ise %1 seviyesinde Granger nedensellikten bahsedilmektedir

Genellikle gelişmekte olan ülkeler tasarruf açığını kapatmak için önemli bir finansman kaynağı olan dış borçlanma yoluna başvurmaktadır. Bu bağlamda milli geliri arttırmak, gelir dağılımını düzeltmek, fiyat istikrarını sağlamak ve en önemlisi

de ekonomik büyümeyi arttırmak dış borçlanmanın nedenleri arasındadır (Özer 2014: 98). Analiz bulgularına göre büyüme ve dış borç arasında Granger nedensellik tespit edilmiştir. Bilindiği üzere dış borç alındığı esnada kaynağı alan ülke açısından ekonomide ek bir kaynak sağladığı için kısa dönemde pozitif bir etki yaratır ancak uzun dönemde kullanım alanına göre etkisi negatif ya da pozitif olarak değişebilir. Bu çerçevede Türkiye gibi özellikle gelişmekte olan ülkeler alınan dış borçların kendi kendini finanse edebilecek verimli alanlarda veya üretim düzeyini arttıracak düzeyde kullanması ekonomik büyümenin artışına dolayısıyla ülke ekonomisine pozitif bir etki yaratacaktır. Literatür taramasında yer alan Mercan ve Ergen (2018), Gürdal ve Yavuz (2015), Özer (2014) çalışmaları da yukarıda belirtilen gerekçelerle paralellik göstermektedir ve dış borçların ekonomik büyümeye etki ettiğini belirtmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler büyüme ve kalkınmalarını gerçekleştirmek amacıyla finansman kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç duyulan finansman kaynaklarından bir tanesi de dış borçlanmadır. Alınan dış borçlar borcu alan ülke açısından ek bir kaynak niteliği taşımaktadır. Dış borçlanmanın ekonomi üzerindeki etkisi verimli alanlarda kullanılıp kullanılmamasına göre değişiklik göstermektedir. Faiz oranı düşük olan dış borç verimli alanlarda kullanılmışsa ekonomi üzerinde olumlu etkilere sebebiyet verecektir. Tam tersi durumunda ise ülke ekonomisi içerisinde negatif etkiler ortaya çıkarmaktadır. Kısacası dış borç ile büyüme arasındaki ilişki alınan borcun kullanım alanı ve ekonominin bu borcu ödeme gücü ile ortaya çıkmaktadır. Bu durumda dış borç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki borç fazlası (debtoverhang) teorisi ile bağdaşmaktadır. Buna göre, borç stoku gelecekte ülkenin geri ödeme gücünü aşması durumunda ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyecektir. Çünkü yatırımcılar gelecekte vergi yükünün artacağını tahmin ederek yatırım yapmaktan vazgeçecektir. Böyle bir durumda ise dış borç yükü ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiye sahip olacaktır.

Etkin ve verimli alanlarda kullanılan dış borçlar aynı zamanda enflasyon üzerinde de olumlu etkiler yaratmaktadır. Alınan dış borçlar alındığı esnada ülke ekonomisi üzerinde kısa vadeli olumlu etkiler yaratmaktayken uzun dönemde verimsiz kullanılan dış borçlar enflasyona sebebiyet vermektedir. Türkiye ekonomisine bakıldığında enflasyon genel bir sorun niteliğindedir. Bazı dönemlerde enflasyon ciddi oranlarda artışlar yaşasa da hiper enflasyon hiç yaşanmamıştır. Şu an Türkiye hem talep hem de maliyet enflasyonu ile karşı karşıyadır. Risklerdeki aşırı yükseklik ülke içerisinde yaşayanların dövize yönelmesine sebep olmaktadır. Sonuç olarak dolarizasyonu daha çok hızlandırmakta, kurun ve ithal girdi fiyatlarının artmasına ve üreticilerin maliyetlerinin yükselmesine neden olmaktadır. Maliyet artışları fiyatlara yansıdıkça enflasyonda artmaktadır. Ülke içerisinde yaşayanlar artan kur ve fiyat artışlarını gördüklerinde alacakları mal ve hizmetleri daha fazla alarak stoklamaya başlamaktadır. Böylelikle ortaya çıkan talep artışı fiyatların daha da artmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumda enflasyonu daha çok arttırmaktadır.

Çalışmada, 2006Q1-2023Q1 dönemini kapsayan ve üçer aylık verilerden oluşan bir veri seti ile VAR tekniği kullanılarak, Türkiye'de kamu dış borç stokunun büyüme ve enflasyon üzerindeki dinamik ilişkileri incelenmiştir. Zivot Andrews birim kök testi yapılarak değişkenlere ilişkin yapısal kırılmanın hangi dönemde olduğu, Granger nedensellik testi ile ilişkilerin yönü, "varyans ayrıştırması" ve "etki-tepki" fonksiyonları ile de seriler arasındaki dinamik ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Granger nedensellik testinin uygulanması neticesinde, değişkenler arasında kamu dış borç stokundan büyümeye ve enflasyona doğru bir nedensellik bulunmuştur. Bu sonuç, varyans ayrıştırması ve etki-tepki fonksiyonları ile desteklenmiştir. Varyans ayrıştırmasına ait sonuçlar, kamu dış borç stokundaki %1 birimlik değişimin enflasyonu yaklaşık altı buçuk dönem kadar etkilediğini göstermektedir. Türkiye'de söz konusu dönemde alınan dış borçların, toplam talebi uyararak enflasyon üzerinde artırıcı bir etki yarattığı söylenebilir. Yine aynı şekilde kamu dış borç stokundaki herhangi bir değişme büyüme üzerinde de anlamlı bir etkide bulunmuştur. Buna göre kamu dış borç stokundaki %1 birimlik değişim büyümeyi etkilemekte fakat bu etki enflasyon kadar uzun sürmemekte ve iki buçuk dönemle sınırlı kalmaktadır.

Dönem içerisinde ekonomik büyümede yaşanan olumsuz gelişmeler (krizler, depremler vb.), ülkemizde dış borçlanmanın artması yönünde bir etki yaratmaktadır. Bu artış borç stokunu da önemli ölçüde yükseltmektedir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, alınan dış borçların büyüme ve enflasyon üzerinde beklenilen olumlu sonuçları oluşturmadığını göstermektedir. Kamu dış borç stokunun enflasyon üzerindeki etkisi büyüme üzerindeki etkisinden uzun sürmüş olup dış borçların ülkenin üretim kapasitesini artırıcı ve kendi kendini finanse edebilmesine olanak sağlayan verimli alanlarda kullanılmadığını göstermektedir. Bundan dolayı başvurulacak olan kamu dış borçlarının makroekonomik dengeleri koruyan ve geliştiren alanlarda/sektörlerde kullanılması ülke ekonomisinin faydasına olacaktır.

KAYNAKÇA

Açba, Sait (1994). *Devlet Borçlanması*, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Afyon.

Adıyaman, Ahmet Turan (2006). "Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri", *Sayıştay Dergisi*, 62, 21-44.

Akan Yusuf ve Kanca Osman Cenk (2015). "Türkiye'de Dış Borçlanma, Büyüme ve Enflasyon İlişkisi: Var Yaklaşımı (1980-2013)", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(3),1-22.

Akdağ, Ayşen (2017). *Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyümeye Etkisi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.

Akdemir Tekin ve Yeşilyurt Şahin (2018). "Devlet Borçlarının Kökeni, Gelişimi ve İktisadi Temelleri", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*,8(16), 279-305.

Altıok Ş. Buket ve Yamaçlı S. Dilek (2021)." Türkiye'de Kamu Borçlanması: 2002-2019 Dönemi İçin Dinamik Bir Analiz", Erciyes Akademi, 35(3), 1269-1285.

Arslanhan Dilan ve Çondur Funda (2022). "Türkiye'de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 92-102.

Atasert, Gökhan (2022). *Türkiye'de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme Bağıntısı: Bir Zaman Serisi Analizi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

Aytun Cengiz ve Akın Cemil Serhat (2019). "Türkiye'de Borçlanma ile Ekonomik Büyüme ve Enflasyon İlişkisi", Akdeniz 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 18- 20 Ekim, Hatay.

Bayır, Musa (2020). "Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 382-395.

Bayraktar, Cahide (2011). "Türkiye'de İç Borçlanmanın Yapısı: 1980–2010 Dönemi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 4(1), 1-14.

Bayraktaroğlu, Ahmet (2018). *Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Biçer, Burhan (2020). "Dış Borç- Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2017 Dönemi Türkiye Örneği", *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 23-45.

Biçer, Burhan (2020). "Dış Borç- Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2017 Dönemi Türkiye Örneği", *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Osmaniye Korkut Ata Fakültesi Dergisi*,4(1), 23-45.

Bilgili, Yüksel (2018). *Makro İktisat*, (9.Baskı),4t Yayınevi.

Bilginoğlu Mehmet Ali ve Aysu Ahmet (2008). "Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 1-23.

Birol Özlen Hiç ve Gencer Ayşen Hiç (2014). "Neo-Klasik İktisat ve Neo-Klasik Sentez", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 259-280.

Buchanan, James (1999). "Kamu Borçlanması" Haluk Tandırcıoğlu, Maliye Yazıları, Sayı: 63.

Buhur, Sami (2017). "Türkiye'nin Kamu Sektörü Borç Trendinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(38), 163-177.

Bülbül, Duran (2003). "Devlet Borçlanmasının Sosyal ve Ekonomik Etkileri", *Ekonomik Yaklaşım Derneği*, 14(46), 121-140.

Çakmak, U. (2020). "Türkiye'de Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Ekonominin Finansal Kırılganlığı Üzerine Analizler: 1989–2019", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(3), 1837-1862.

Çapık Eser ve Köseyahyaoğlu Levent (2019).” Türkiye'de Dış Borç-Büyüme İlişkisi: 1985-2018 Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(21),411-427.

Çataloluk, Cuma (2009).” Kamu Borçlanması, Gerçekleşme Biçimi ve Makro Ekonomik Etkileri (Teorik Bir Yaklaşım, Türkiye Örneği)” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergis*i, 12(21), 240-258.

Çeştepe Hamza ve Tay Bayramoğlu Arzu ve Sümer Enes (2021).” Dış Borçlanma, İktisadi Büyüme, Cari Açık ve Finansal Gelişme İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (60), 419-445.

Çinko, Levet (2006). “İçsel Büyüme Teorisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Vergi Raporu, (80), 141-146.

Çöğürcü İclal ve Tuna Hatice (2019).” Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Uygulama (1980-2017)”, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Dergisi*, Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı,309-321.

Çöğürcü, İclal (2011). *Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme (1980-2009),* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

Çukurçayır, Sinan (2014). “Türkiye Ekonomisinde Dış Borçların Sürdürülebilirliği: Eşbütünleşme Analizi”, *Sosyoekonomi Dergisi*, (140201),9-32.

Çüğürcü İclal ve Çoban Orhan (2011). “Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2009)”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (21),133-149.

Demir Emre ve Çetin Pelin (2020). “Türkiye’de Dış Borçların Enflasyon Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir İnceleme”, *Uluslararası Antalya Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 1(2) ,34-46.

Demir Emre ve Yenipazarlı Aslı (2020).” Politik İstikrar Döneminde Dış Borçların Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Analiz”, *Econworld Sevilla,* 23-25 Ocak, Sevilya, İspanya,1-13.

Demir, Emre (2018). *Dış Borçların Enflasyon Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (1990-2017),* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Doğan, Zehra (2014). "Ekonomik Büyüme Süreçlerinin Analizinde Yeni Açılımlar ve Büyümenin Yersel Dinamikleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 365-380.

Doruk, Tuğsal Ömer (2018). "Dış Borçlar ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisinde 1970-2014 Dönemi İçin Ampirik Bir İnceleme" *Maliye Dergisi*, (175), 96-114.

Dursun, Benazir (2019). *Türkiye'de Dış Borç Gelişimi ve Ekonomik Etkileri*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Edizdoğan Nihat ve Çetinkaya Özkan ve Gümüş Erhan (2017). *Kamu Maliyesi*, Bursa: Ekin Basım Yayın ve Dağıtım.

Eğilmez, Mahfi (2012). Türkiye'de Kamu Kesimi Borcu,

Eğilmez, Mahfi (2014). Enflasyon Faiz İlişkisi, https://www.mahfiegilmez.com/2014/05/enflasyon-ile-faiz-iliskisi.html

Eğilmez, Mahfi (2015). Kamu Kesimi ve Özel Kesimin Borçları, https://www.mahfiegilmez.com/2015/04/kamu-kesimi-ve-ozel-kesimin-borclar.html

Eğilmez, Mahfi (2015). Talep Enflasyonu Mu Var? Maliyet Enflasyonu Mu? (2015).https://www.mahfiegilmez.com/2015/01/talep-enflasyonu-mu-var-maliyet.html

Eğilmez, mahfi (2017). Brüt ve Net Dış Borç Stoku, Dış Borçların Döviz Kompozisyonu ve Bir Yılda Ödenecek Dış Borç Miktarı, https://www.mahfiegilmez.com/2017/12/brut-ve-net-ds-borc-stoku-ds-borclarn.html

Eğilmez, Mahfi (2022). Enflasyon Dosyası, https://www.mahfiegilmez.com/2022/04/enflasyon-dosyas.html

Eğilmez, Mahfi (2023). Ekonomi 101: Enflasyon, https://www.mahfiegilmez.com /2023/01/ekonomi-101-enflasyon.html

Erataş Filiz ve Başçı Nur Hayriye (2013).” Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: “Yükselen Piyasa Ekonomileri” Örneği”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*. 35(2), 207-230.

Erener, Cihan (2018). *Döviz Kuru Hareketlerinin Türkiye'nin Dış Borç Stoku Üzerindeki Etkisinin Analizi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Ertekin, Şaban (2018).” Kamu Borçlarının Gelir Dağılımı Üzerine Olası Etkileri: Oecd Ülkeleri Üzerine Panel Nedensellik Analizi”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*,16(4), 334-348.

Esener, S. Çağrı (2003). *Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye'de Dış Borçlanmanın Belirleyicilerinin İncelenmesi: 1980–2010,* T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Hermes Matbaacılık, Ankara.

Gülcemal, Tuğba (2021). “Dış Borç Kullanımı ve Ekonomik Büyüme: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (Özel Sayı), 194-212.

Gümüş, Niyazi (2001). *Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve Dış Borçların Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Gümüş, Tuğçe (2021). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Panel Analizi*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

Gündüz, Özlem (2008). *Dış Borç Stok ve Servisinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Gürdal Temel ve Yavuz Hakan (2015) “Türkiye’de Dış Borçlanma-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2013 Dönemi”, *Maliye Dergisi* (168), 154-169.

Hotunluoğlu Hakan ve Yavuzer M Taylan (2020).” Dış Borç ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye (2000: Q1-2019: Q3) “*İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 9(5), 3930-3950

İnan, Emre Alpan (2003). “Kamu Borç Stokunun Sürdürülebilirliği ve Türkiye”, *Bankacılar Dergisi*, (46), 15-37.

İnce, Macit (2001). *Devlet Borçları ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Kadıoğlu, Yasemin (2007). *Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Dış Borçların Sürdürülebilirliği,* Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Politikası Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kamacı, Ahmet (2016). “Dış Borçların Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkileri: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi”, *International Journal Of Cultural And Social Studies (Intjcss),*2(1), 165-175.

Karaca, Coşkun (2020). *Güncel Ekonomik ve Mali Sorunlar*, Bursa: Ekin yayınevi.

Karagöl, Erdal Tanas (2010).” Geçmişten Günümüze Türkiye’de Borçlar”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, (26), 4-25.

Karagöz, Kadir (2007).” Türkiye’de Dış Borçlanmanın Nedenleri Ekonometrik Bir Değerlendirme”, *Sayıştay Dergisi*, 66(67).99-110.

Karaoğlu, Aslıhan (2019). *Türkiye’de Dış Borçlanmanın ve Bürokratik Kalitenin Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Üzerindeki Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz,* Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Kargı, Bilal (2012). “İnsan Düşüncesinde İktisadi Alanin (Yeniden) Yapilanmasi Üzerine Spekülasyonlar”, *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı: 6

Kırcı Çevik Nüket ve Cural Mehmet (2013). “İç Borçlanma, Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye Örneği”, *Maliye Dergisi,* (165), 115-139.

Klein, Thomas Martin. (1994). External Debt Management. Washington, Word Bank Tehnical Paper, No: 245.

Kutlu Sinem ve Yurttagüler İpek M (2016). "Türkiye'de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1998-2014 Dönemi İçin Bir Nedensellik Analizi", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergi*si, 38(1), 229-248.

Mayar, Rahmatullah (2020). *Dış Borçlar ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir İnceleme*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

Mehdiyev, Habil (2001). E*nflasyonun Genel Nedenleri ve Türkiye'de 1980-1999 Dönemi Analizi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Meral, Pınar Sedan (2005). "Enflasyon ve Enflasyonun Okuma Alışkanlığına Etkisi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 309-324.

Mercan Nedim ve Ergen Eren (2018). "Ekonomik Büyüme ve Dış Borçlanma Arasındaki İlişki: Türkiye Açısından Ekonometrik Bir Analiz", *Pamukkale Jurnal Of Eurasian Socioeconomic Studues*, (5)2, 13-30.

Nissanke, Machiko and Ferranrini, Benno (2001). "Debt Dynamics and Contingency Financing: Theoretical Reappraisal of the HIPC Initiative, WIDER Development Conference on Debt Relief, Helsinki", 1-44.

Olcar, Ayten (2013). *Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum.

Öğretir, Arda Hakan (2017). *Maliye Konu Anlatımı*, (5.Baskı), 4t Yayınevi.

Özbek, Önder (2007). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu ve Türkiye İncelemesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Özel, Hasan Alp (2012). "Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergis*i, 2(1), 63-72.

Özer, Songül (2014). *Türkiye'de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980- 2010 Dönemi Üzerine Bir Araştırma*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Giresun.

Özsağır, Arif (2008). "Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği", *KMU İİBF Dergisi*, 10(14).

Öztürk Salih ve Çınar Uğur (2018). "Kamu Dış Borçlanması ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Uygulama (1975-2016)", *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1), 66-79.

Pattillo Catherine ve Poirson Helene ve Ricci luca (2002). "External Debt and Growth. Finance And Development", 39(2), 32-36.

Sağlam Cemil ve Hashemi Neda (2020). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borçlanmanın İktisadi Kalkınmaya Etkisi", *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 14-34.

Sarı, Müslim (2004). *Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.

Sertkaya, Zeynep (2021). *Kamu Borçlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği,* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Sizer, Lütfü (2021). *Türkiye'de Dış Borçların Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Analizi*, (Ed. Seyfettin Aslan, Yunus Yılmaz, Lütfi Sizer) Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar, Astana Yayınları, Ankara.

Şeker, Murat (2006). "Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri". *Sosyoekonomi Dergisi*, (060104), 73-92.

T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü

Tuna, Hatice (2019). *Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Uygulama (1980-2017),* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karaman.

Turan, Süleyman Arif (2010). E*nflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Türkiye Üzerine İncelemeler,* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Turan, Taner (2019). "Kamu Borcunun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Eşbütünleşme Analiz", *Maliye Dergisi*, (177), 1-77.

Türkal, Hasan (2020). "Borç Yönetimi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi,* 12(22): 151-163.

Ulusoy Ahmet ve Küçükkale Yakup (1994). "Türkiye'de Dış Borçların İktisadi Büyüme Ve Enflasyon Üzerine Etkisi Granger Nedensellik Testi", *Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,*15(2),45-56.

Ulusoy, Ahmet (2001). *Devlet Borçlanması,* Trabzon: Derya Kitabevi.

Uslu, Hüseyin (2021). Tür*kiye'de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ampirik Bir Analiz,* Ankara: İktisat Yayın Evi.

Uyar, Gürhan (2019). *Türkiye'de Dış Borçların Ekonomik Büyümeye Etkisi: 1970-2017,* Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.

Uysal Doğan ve Özer Hüseyin ve Mucuk Mehmet (2009). "Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965-2007)", 23(4),161-178.

Yıldız, Semih (2021). *Türkiye'de Dış Borçların Sürdürülebilirliği,* İz Mir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

Zengin, Durna (2016). *Türkiye'de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme: 1990 Öncesi ve Sonrası*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Zerenler, Muammer (2003). "Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 187-214.

İnternet Kaynakları

www.muratyayinlari.com

https://data.worldbank.org/indicator/GC.DOD.TOTL.GD.ZS?end=2020&locations=OE&most_recent_year_desc=false&start=2020&view=map

https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/12/Genel-Butce-Dengesi-ve-Finansmani-2006-2022.xls

https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri

https://www.mahfiegilmez.com/2012/01/turkiyede-kamu-kesimi-borcu.html

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Namenur CANBOLAT

Uyruğu : T.C

EĞİTİM

Derece	**Kurum**	**Mezuniyet Yılı**
Lisans	SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ	2020